

**Organizacija ba{ o Seguriteto thaj
Kooperacija ki Evropa
MISIJA KI KOSOVA**

Departmenti ba{ Manu{ikane Hakaja thaj
Komunitetija

**Kosovakere na-ma`oritetoskere
komunitetija ki fundavne thaj
ma{karune edukacijakere sistemija**

April 2009

EGZEKUTIVNO SUMARUMO	1
1. AVGO VORBA	1
2. AVIBE DËI KI EDUKAACIJA THAJ EDUKACIJAKORO KVALITETI .3	
2.1. Avibe d`i ki edukacija ki dajakiri ~hib thaj lila sikljovibaske	3
2.2. Si}ara, si}arengoro treningo thaj sikljovnakoro legaripe/menad`menti	8
2.3. Keribe privatnikane edukacijakere institucije ...	12
2.4 Alternativno solucije	13
3. ULAVIPE E EDUKACIJAKERE SISTEMONGO THAJ PHARIPE KO MULTI-ETNIKANE SIKLJOVNENGORO OPERIRIBE	16
4. E KOSOVAKERE KOMUNITETESKORO PREZENTIRIBE KO SIKLJOVIBASKERE LILA	19
5.OFICIJALNO ^IBJAKORO SIKLJOVIBE KOTAR E NA-MAD`RITETAKE STUDENTIJA	24
6. KONCLUZIJE/KLIDARIPA/ THAJ REKOMANDACIJE	26
7. ANEKSI 1. INTERVJUIRIME MANU{A KOTAR E OSCE SAVE SI DESEGRIGIRIME KOTAR E KOMUNITETA, SI MUR{A VAJ D`UVLJA THAJ PALI KATEGORIJE (JANUARO-FEBRUARO 2009)	28
8. ANEKSI 2. 2005 ETNIKANI KOSOVAKIRI KOMPOZICIJA THAJ LISTA LOKACIJENGERE KOTE SO O OSCE KERGJA INTERVJU BA{ AKAVA REPORTI	29

I multikulturakirii edukacija involvirinela e edukacijakere politiken thaj praktiken save so arakhena e ulavde edukacijakere trubujimata katar e grupe ko them save so si katar e javereder kulturakere tradicije, d`ikote i interkulturakiri edukacija involvirinela e edukacijakere politiken thaj praktiken pali save e manu{a katar e javereder kulture, bizi te dikhel pes si kotar ma`oriteta, ja palem kotar e minoritetija, sikljovena te keren konstruktivno interakcija ma{kar lende. E interkulturno edukacijakere resarina/cilija/ si te sikaven ro{ ki sakojekheskiri prezervacija ko identite, so d`ala khetane e diverzitetosar/javeripasar/ thaj e tolerancijasar. Thaj ko agor, i interkulturakiri edukacija rodela vi kotar e minoritetija vi kotar e ma`oritetija te sikljoven vareso jekh javereske, ba{i olengere specifikane kulturakere karakteristike, olengere historije thaj ba{ o moljaripe katar e tolerancija thaj pluralizmi.”

Montreal, Internacionalno Seminari ba{ e Interkulturakiri thaj Multikulturakiri Edukacija, 31 marti 2000 ber{, paragrafi 6, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2000/WP.4, Khetanutne Nacije Komisija ba{ e Manu{ikane Hakaja, Teli Komisija ba{ Promoviribe thaj Protektiribe e Manu{ikane Hakajengo, Bu-arni Grupa ba{ e Minoritetija, [ovto sesija.

EGZEKUTIVNO SUMARUMO

Akava reporti kerela fokusi upral Kosovakoro thaj Serbijakoro kurikulomie ko fudavne thaj ma{karune edukacijakere sistemija save so {aj te arakhen pes ki Kosova thaj ikerela ani gogji trin klejakere bu~a: eidentitetoskoro protektiribe thaj e na-ma`oritetongere hakaja ki edukacija, ko jekh drom so si javereder kotar e ulavdine Kosovakere thaj Serbijakere sikljovibaskere planija thaj programija ko sikljovne thaj save so na sikavgje promoviribe ko ma{kar etnikano dijologo, respektiribe, haljovipe thaj toleriribe; thaj kotar javer rig, e integriribaskere {ajipena ba{ e minoritetongere studentija te sikljoven e oficijalnikane ~hibja. Akava reporti si fundirimo upral jekh buvlo rodipe thaj intervju kotar sa e Komunitetija so kergja e OSCE-skiri Misija ki Kosova (kotar akava momenti: o OSCE) ko januari 2009 ber{. O reporti arakhlja kaj o plani thaj programi/kurikulumi/ va{ e majdukhavdine grupe, Roma, A{kaliye, Egiptjanija, Goranija, Kosovakere Kroatija thaj Kosovakere Montenegroja, panda nane kerdino. O nanipe katar e sikljovibaskere lila ki Khorani thaj Bo{njakongiri ~hib, negativno afektirinena e edukacijakere kvalitete thaj harnjarena o {ajipe ba{ sikljovibe ko nacionalno subjektija thaj tematija. O konflikto ma{kar e avtoritetija, e fizikani separacija ko edukacijakere sistemija, o fakti kaj ko soduj sistemija e oficijalno ~hibjakor sikljovibe nane dendo, na{ti te anel d`i ko promoviribe ko jekh barabarutno butikereibe ma{kar e Kosovakere Albancija thaj Kosovakere Serbija, sar si~ara, sar vi studentija. Majdorig, e lila ba{ e historija thaj e javera sikljovibaskere lila anena d`i ki majdoritni separacija thaj e ~havengoro integriribe ko sa e sistemija thaj komunitetija si phareder thaj majdorig si phutardo phu~ibe. I bila~hi thaj na adekvatno edukacija ki Albancongiri ~hib ba{ e na-Albancijongere komunitetija rezultirinena odolesar so anena d`i ko bila~ho ~hibjakoro d`anibe thaj harneder {ajipena ba{ e edukacijakiri thaj bukjakiri integracija, so anela e javere studenton ki bila~hi situacija ki kompeticija javerencar.

1. AVGO VORBA

E Kosovakiri legislativa dela {ajipena ba{ e specifikane hakaja va{ sa e na-ma`oritetakere komunitetija.¹ Akava phenela kaj akate lela pes vi o hakaj te lel pes publikani edukacija ko sa e nivelura ki jekh oficijalnikani ~hib (Albanikani thaj Serbijakiri). Ko thana kote so be{ena manu{a kolengiri dajakiri ~hib nane jekh kotar akala oficijalnikane ~hibja, e manu{a kotar ekomunitetija, {aj te resen/te len/ anglal {kolakiri, fundavni thaj ma{karuni sikljovnakiri edukacija ko lengere dajakere ~hibja. Oorig kote so nane but studentija, ja palem kotar javer bu~a, na{ti te del pes edukacija ki lengiri ~hib, khamela pes te arakhen pes alternativno droma. Leindoj e legalno provizije ki godi, akala komunitetonge dendo si o {ajipe te keren thaj te generirinen edukacijakere modulija ba{ lengiri kultura, istorija thaj tradicije. E provizije, ma{kar javer si vi ba{ e olengiri historija, kultura thaj sa e javer atributija e komunitetongiri save so tradicionalno d`ivdinena ki Kosova thaj sikavena respekti, haljovipe thaj tolerancija ma{kar sa e javera komunitetija. E Kosovakere avtoritetija zurarena buteder-

¹ Ko 15 juni 2008, o Kosovo kergja Kanuni ba{ e Protektriribe thaj Promoviribe e Komunitetengere Hakaja ani Kosova (2008, Kanuni ba{ e Komunitetongere Hakaja) definirinela e komuniteton sar "nacijakere, etnikane, kulturakere, lingvistikakere, ja palem pakhivakere grupe save so d`ivdinena ki Kosova thaj save so nane ma`oriteta" thaj prend`arela e Kosovakere Serbon, Kosovakere Khorajen, Kosovakere Bo{njakon, e Romen, e A{kaliyen, Egiptjanon, e Goranen thaj e javera komunitetija (sar so si e Kosovakere Kroatija thaj Kosovakere Montenegroja). O Artiklo 1.4 prend`arela kaj e "manu{a kotar e komunitetija kotar e ma`oriteta ani Kosova, {aj te dikhen pes sar komunitetija save so {aj te len akava kanuni". Kodoleske e Kosovakere Albancongere komune ki upruni Mitrovica/ Mitrovicë, ko Zvečan/Zveçan, Leposavić/Leposaviq thaj Štrpce/Shtërpçë, dikhena pes sar na-ma`oritetakere komunitetija thaj si astardine e kanunisear thaj legislacijasar.

ber{engere strategije ba{ e anglal-univerzitetoskiri edukacija thaj edukacijakiri integracija ba{ e Roma, A{kaliije thaj Egiptjanija,² so organizirinela pes trujal e ekstra klasongere programija ba{ pa{e 1,800 Roma, A{kaliije thaj egiptjanija astarindo{ kotar 2004 d`i ko 2007-to ber{,³ thaj e beneficije kotar e tehnikani asistencijakere programija ba{ e zuraribe ko procesi e plannegoro ki reforma ba{ e kurikulumija.⁴

Ki praktika isi duj ulavde edukacijakere sistemija. Kosovakere Albancongere studentija save so d`ani pali kurikulumi bizi sikljovibe ki Serbongi ~hib thaj e Serbongere studentija save so sikljovena d`aindoj pali o kurikulumi e Serbijatar thaj na sikljovena e Albancongiri ~hib. E Kosovakoro edukacijakoro sistemi dela kurikulumija ba{ sikljovibe ki fundavni thaj ma{karoni sikljovni/{kola/ ki Albancongiri, Khorajengiri thaj Bo{njakongiri ~hib, numa nane ki Serbongiri ~hib. Panda na lelja pes o sistemi te prend`aren pes e lila thaj o kurikulumija kotar e Serbija ko komunengoro niveli.⁵ E Serbongoro edukacijakoro sistemi kerela educiribe numa ki Serbongiri ~hib thaj varekana ki Romani, Koratongiri, Bo{njakongiri, ja palem ki Albancongiri ~hib,⁶ numa ko nekoboro sikljovne. Nijekh kotar akala duj edukacijakere sistemija na kergja lila save so ka phenen vareso ba{ e Romengiri, A{kaliijengiri, Egiptjanongiri, Goranengiri, Kosovakere Kroatongiri thaj Kosovakere Montenegrongiri kultura, ja palem historija. D`i ki nesavi digra/niveli/ akala ulavdine kurikulumija thaj sistemija dena varesave {ajipena ba{ intra-kulturakere trubujimata e komunitetongre, numa nane olen promoviribe ki interkulturakiri edukacija thaj pharuvipe ma{kare studentija thaj e si~ara. Sostar nane oficijalno numerija ba{ e studentija so sikljona d`aindoj pali e Serbijakoro kurikulumi ande Kosovakere sikljovne,⁷ thaj o Ministeriumi ba{ edukacija Vigjani thaj Tehnologija (Akatar: Ministeriumi ba{ Edukacija) sikavgja kaj ko sikljovno 2006/7 ber{, 13,446 (3.06 procentija) kotar 439,445 studentija so sikljona pali Kosovakoro kurikulumi ko fundavne thaj ma{karune sikljovne si katar e na-na`oritetakiri populacija.⁸

² Strategija ba{ e vazdipe pe anglal e univerziteteskeri edukacija ane e Kosovo, 2007-2017. Strategija ba{ e Romengeri, A{kaliijengiri thaj Egiptjanongiri komunitetaki integracija ani Kosova - edukacija, 2007-2017, i Strategija ba{ e Romengiri, A{kaliijengiri thaj Egiptjanongiri komunitetengi ntegracija ani Kosova, 2009-2015, so sine buhljardi e OSCE-skere dumasar thaj isi ola specifikane kotora ba{ i edukacija.

³ E OSCE-skere dumasar thaj `utipasas, o Ministeriumi ba{ Edukacija kergja asavke projektija ko enja komune.

⁴ UNICEF-oskoro asistiribe ba{ zuraribe ko neve anglal-univerzitetoskere kurikulumija; Evropakoro Konsili "Interkulturalizmo thaj e Bolonjakere Procesija" thaj e Lumakiri/Sumnaleskiri/ Banka "Kosovakoro Programi ba{ e Edukacijakere Programongo Zuraribe".

⁵ Pe 21 to Majo 2008 o Kosovo phendas o Zakono pe Edukacija ande e Kosovake Komune (2008 Zakono pe Edukacija) Si dikhli sar Independentno Komisija te predikhel e Srbijakere sikavipaske materijalora so naj kerdine dzi akak..

⁶ Akava si limitirimo ko Serbongere kurikulumija kotar save sikljovena e Goranija ko Dragash/Dragaš.

⁷ Sa rte si, d`aindoj pali I "Strategija ba{ Iranipe ano Kosovo thaj Metohija" (rigori 15) kerdini kotar e Serbijakoro Ministeriumi ba{ Kosovo thaj Metohija ko marti 2009 ber{, ko sikljovno ber{ 2008/2009, total kotar e 19,530 studentija phirenas ko 177 fundavne thaj 48 ma{karune sikljovne, legarde kotar e Serbijakoro Ministeriumi ba{ Edukacija ani Kosova.

⁸ Lendo kotar: Ministeriumi ba{ Edukacija, Vigjani thaj Tehnologija, Indikatorija thaj Statistika ki Edukacija, 2004/05, 05/06, 06/07, Prishtinë/Priština, rigori 103, tabela 7. Akala numerija lena 4,504 (1.02 procentija) katar e Kosovakere Bo{njakija, 3,053 Kosovakere Khoraja, 2,899 A{kaliije, 1,265 Goranija, 1,086 Egiptjanija, 548 Roma thaj 70 Kosovakere Kroatongere studentija. Akaja statistika chivela andre e Goranija thaj e Kosovakere Kroatija so d`ana pali e Serbongere kurikulumija ba{ edukacija. E Kosovake Serbija thaj e Roma dzana palik jekh thaj jekh edukacijako kurikulumi studentija so dzana palik o jekh thaj jekh kurikulumi naj andre.

D`aindoj pali e majpaluni trujali mesaja va{ e komunitetongiri edukacija,⁹ te {aj te kerel pes progresi thaj te avel pes d`i ko kualiteti ki edukacija ba{ e na-ma`oritetakere komunitetija, o ISCE kergja intervju thaj diskusije trujal Kosovakere regionija, komune, dizja thaj gava¹⁰ kote so akala komunitetija sikljona ko Kosovakorovaj e Serbijako edukacijakoro sistemo. E intervju sine kerdine e ~havencar kotar e fundavne thaj ma{karune sikljovne, e sikljarencar thaj sikljovngengere direktorencar, e dadencar thaj e dajencar, e manu{encar kotar e Komunengre Direktoriumencar ba{ edukacija e na-ma`oritetongere komunitetija. Sa ko sa, 738 manu{encar, savendar 295 d`uvlencar (40 procentija), 235 Kosovakere Serbija, 136 Roma, 92 A{kalije, 82 Kosovakere Bo{njakija, 62 Kosovakere Khoraja, 53 Kosovakere Albancija, 35 Goranija, 26 Egiptjanija, thaj 17 Kosovakere Kroatija (dikh o aneksi 1). Akalesar khedingje pes informacije ba{ e manu{engoro gindipe, trubujimata thaj intertesija ki edukacijakiri sfera. I terminologija si specifirimi thaj lendini ande e akanutno reporti e mur{enge thaj e d`uvlence.

E teksteskoro kotor so avela sikavela akija obzervacija thaj o avibe d`i ki edukacija thaj olakoro kualiteti ba{ e manu{a kotar e na-ma`oritetakere komunitetija ko multi-etnikane sikljovne kote so e studentija kotar akala duj sistemija kerena interakcija ma{kar pende. Pali akava, dela pes thaj eksplanacija sar o identiteti thaj i historija e komunitetongi thaj reprezentacija ko so duj edukacijakere sistemija ande e Kosovo, so sa si kerdino te {aj akala ~havore te resen edukacija ko na-oficijalnikane ~hibja thaj sar {aj te sikljoven ko oficijalnikane ~hibja.

2. AVIBE D`I KI EDUKACIJA THAJ EDUKACIJAKORO KVALITETI

2.1. Avibe d`i ki edukacija ki dajakiri ~hib thaj lila sikljovibaske

E Kosovakiri legislativa prend`arela o hakaj te avel pes d`i ki publikani/phutardi/ edukacija ko sa e nivelura ko oficijalnikane ~hibja¹¹ thaj o hakaj te len anglal-{kolaki, fundavni thaj ma{karuni edukacija ko javera ~hibja katar e Kosovakere tradicionalnikane komunitetija, odorig kote so d`ivdinea akala komunitetija.¹² Ki praktika e Goranengere ~have thaj olengiri eksperienca thaj e pharipena te aven d`i ko Serbijakoro kurikulum thaj edukacija. E Kosovakere Bo{njakongere ~have save so phirena ki edukacija d`aindoj pali e Serbijakoro kurikulum, ha~arena kaj isi olen

⁹ rujali mesaja ba{ e Kosovakere Bo{njakijua (16 oktobro 2007 ber{ Reçane/Reçanë), Kosovakere Khoraja (23 oktobro 2007 Prizren) thaj e Goranija (30 oktobri 2007, Dragash/Dragaš) koorganizirime kotar o OSCE, Kosovakoro Ministeriumi ba{ Edukacija, Evropakoro Konsili, Khetanutne Nacije Andruni Misijaki Administracija ande e Kosovo (UNMIK) thaj o UNCEF.

¹⁰ Štrpcë/Shtërpçë; Gjilan/Gnjilane; Novobërdë/Novo Brdo; Kamenicë/Kamenica; Ferizaj/Uroševac; Viti/Vitina; Obiliq/Obilić, Caravodicë/Crkvena Vodica, Babimoc/Babin Most and Plemetin/Plemetina (Obiliq/Obilić); Fushë-Kosovë/Kosovo Polje; Lipjan/Lipljan, Hallaç i Vogël/Mali Alaš and Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan); Podujevë/Podujevo; Shtime/Štimlje; northern and southern Mitrovicë/Mitrovica; Zvečan/Zveçan; Zubin Potok; Leposavić/Leposaviq; Skenderaj/Srbica; Vushtrri/Vuçitn; Pejë/Peć, Gorazdevac/Gorazhdec, Sigë/Siga and Brestovik/Brestovik (Pejë/Peć); Istog/Istok vi Osojane/Osojan (Istog/Istok); Klinë/Klina; Deçan/Deçane; Prizren, Planjane/Pllanjan and Reçane/Recan (Prizren); Mamuša/Mamushë/Mamuša; Dragash/Dragaš, Mlike/Mlikë, Globoçica/Glloboçicë, Ljubovište/Lubovishtë, Brod and Kruševë/Krushevë (Dragash/Dragaš); Rahovec/Orahovac and Velika Hoça/Hoçë e Madhe (Rahovec/Orahovac).

¹¹ Art. 4.4(b), Konstitucijakoro lili; Art. 19.1, UNMIK-oskiri Regulativa 2001/9, 15 Majo 2001, vi e amandmanija (Konstituciako Bu~ikeribasko Plano)Arto 191 Kanuni pe ^hibja, UNMIKRegulativa 2006/51 (Kanuni ba{ e ~hibja), Art. 59.2, Konstitucija vakerdi pe 15 Juno2008(2008 Konstituja);; Art. 8.1, 2008 ber{, Kanuni ba{ e Komunitetongere Hakaja.

¹² Art. 4.4(b), Konstitucijakoro lili; Art. 3.2(c)Zakono pe Elementarno vi Ma{karutni Edukacija ande e Kosovo, UNMIK-oskiri Regulativa No. 2002/19, 31 Oktombro 2002, Kanuni ba{ Fundavni thaj Ma{karuni Edukacija ki Kosova (o Kanuni ba{ Fundavni thaj Ma{karuni Edukacija); Art. 20.1, Kanuni ba{ e ~hibja; Art. 59.3, 2008 Konstitucija; Art. 8.1, 2008 Kanuni ba{ e Komunitetongere Hakaja.

tikneder {ajipena ba{i adaptiribe ko lengoro kulturakoro diverziteti. E romane ~haven save so sikljona d'aindoj pali Serbijakoro kurikulumi isi {ajipe numa ko nekobor {kole te sikljojen olengiri ~hib. D'indoj pali e Kosovakoro kurikulum, e Kosovakere Bo{njakija thaj e Kosovakere Khoraja {aj te sikljon pe lengiri dajakiri ~hib, numa nane olen lila ba{ e ma{karuni sikljovni thaj varekana nane but lila ni ba{ e fundavne sikljovne. E Kosovakere Albancongere ~have ko upruno Kosovo {aj te phiren ki fundavni sikljovni ki lengiri ~hib numa nane olen dumo/suporti/ kotar e komune¹³ kote so d`ivdinena. E Kosovakere Kroaton, Romen, A{kaliyen, Egiptjannon thaj Kosovakere Montenegron, nane {ajipe ba{ edukacija savi so ka del olenge {ajipe te ikeren pengoro identiteti.

Sikljovne save d`ana pali e Serbijakoro kurikulumi

E ~have save so khamena te sikljojen ki Serbijakiri ~hib d`ana pali Serbijakoro kurikulumi. Olengoro avibe/aksesi/ d`i pe asavki edukacija thaj d`i pe lila sikljovibaske si javreder kotar than d`i ko than kote so d`ivdinena, thaj kotar olengiri ekonomikani situacija. E lila si ekskluzivno numa ki serbijakiri ~hib. Numa, vi lila ko nesave javer ~hibja {aj te arakhen pes ko Serbijakoro edukacijakoro sistemi.¹⁴ E Serbijakoro Ministeriumi ba{ e Edukacija dela lila bizi love ba{ e Roma ko avgo klasi ande Mitrovicë/Mitrovicakoro thaj Gjilan/Gnjilanakoro regioni, thaj e Goranenge ko Dragash/Dragaš dzi kote e Kosovake Serbijake studentora musaj te pokinen 60€ ba{ e edukacijkere materijalora pe jekh ber{ . Ko sikljovno 2009/10 ber{ sa e ~havenge ka oven dendine lila sikljovibaske bizi love.¹⁵ E si~ara, e dada thaj e daja, sar vi e ~havore ka resen bilovengere lila thaj o kurikulumi.¹⁶

Generealno dikhindoj, e Kosovakere Serbon nane pharipena te resen d`i ki kurikula thaj d`i ko lila sikljovibaske ki fundavni thaj ki ma{karuni edukacija. E Serbijakere sikljovne, generalno dikhindoj si ko la~he usulija/kondicije/,¹⁷isi olen {kolakoro transporti thaj o ikljovibe sikljovnendar/{kolendar/ si but harno, numa ma{kar e romane ~have akava numero si bareder. E Univerziteteskere studenton kotar e upruni Mitrovica/Mitrovicë (trujal humanitarno avtobuzeskoro transporti dendino kotar e Kosovakoro Ministeriumi ba{ Transporti thaj Komunikacije) ja palem kotar e Serbijakere univerzitetija, isi olen transporti. Numa, ko Bincë/Binač (Viti/Vitina) thaj Viti/Vitina e dada thaj e daja, ba{ e ~havengoro siguriteti legarena olen d`I ki sikljovni thaj palpale. E dislocirime Kosovakere Serbon isi sasto aksesi/avibe/ d`i ki u~hi sikljovni thaj d`i ko lengere khera. Numa, e dislocirime Serbongere familijen saven so isi tikneder ~havore nane asavko {ajipen, majbut kotar adava so e daden thaj e dajen nane buti.

E Goranengere ~havore arakhena pes bare pharipenencar te len edukacija ki Serbikani ~hib sar so von khamen, sostar nane Kosovakoro kurikulumo ki akija ~hib. Ko 2008/9 ber{ vi majdorig d`ala pes pali o kurikulumo kotar e Serbija ande sikljovne/{kole/ ki Dragashakiri/Draga{akiri komuna kote so sikavdas pes konflikto ma{kar e Goranengere Si~ara thaj i komuna. O konflikto a~ilas pes kana pali e Republika Serbijakoro Koordinativno

¹³ Akala komune na dena edukacijakere servisoro e ~avenge kaski ~hib pe edukacija si I Albaniaki ~hib thaj na resljarela thaj dela centralno edukacijako granto alocirimo lenge kotar e Kosovako Ministeriumo pe Edukacija, D`anibe vi Tehnologija

¹⁴ Sar missal/egzamplici/, lila ki Albanijakiri ~hib {aj te arakhen pes Ki Pre{ova/Preshevë.

¹⁵ Sar so vakergja pes kotar e manu{a ba{ e Serbijakoro kurikulumi ko Pejë/Peć- eskoro regioni.

¹⁶ E školake ande e Kamenicë/Kamenici trubuj rekonstrukcija majsigate soske si bud phurani.

¹⁷ Sa r diferencija kotar e Gorancora, e kosovake Bo~nakija lije decizija te resljaren peski edukacija palik e kosovako edukacijako plano thaj programo.

¹⁸ Akava si e chavenge thaj e sikljarengere kotar e 5-8 klaso so irisarde pes ande e {kola kotar e 3 d`ipe 16 Marto2009 E ~havore kotar e 1-4.klasa na irisarde pes soske e direktorka kotar e {kola krerelas buti palik e kosovsko si~aribasko plano thaj o programo thaj o direktoro kerdas prevencije e sikljara Gorjanija ma te irinen pes.

Centroskoro rodipe ba{ e Kosovo thaj Metohija pe opcija te len kontraktija kotar e Srbija vaj Kosovo, e si~ara skrinisarde kontrakto e Serbijakere Ministeriumesar ba{ Edukacija asatarindoj kotar o ber{ 2006.¹⁸ Sa akava kerdinas konflikto ma{kar e Goranengiri komuniteta, kotar jekh rig thaj e komuna, sar vi e Kosovakere Bo{njakija kotar javer rig.¹⁹ D`aindoj pal olengoro bikhamipe te skrinisaren kontrakto e Dragasheskere/Draga{eskere komunasar, kotar o septembro 2008 ber{, e Goranengere si~ara sine crdime pe rig kotar e sikljovni ,,Nezim Berati/Neboj{a Jerkovi},, {kola (legardi kotar e komuna) ki diz/foro Dragash/Draga{. Sar rezultati kodolestar, e Goranengere ~havore na{ti sas te ulaven e sikljovnakere/{kolakere/benificije khetane e Kosovakere Albanconcar thaj e Kosovakere Bo{njakoncar, sar so sasa olen {ajipe angleder o ber{ 1999 thaj na{ti sas te len edukacija pe serbijakiri ~hib. Ko 3-to marti 2009-to ber{ d`aindoj pali o phanglo lafi/vorba legarindi kotar e OSCE-skoro U~ho Komesionari ba{ e Nacionalno Minoritetija, buteder kotar e Goranengere si}ara thaj e ~havore²⁰ na{ti sas te iranen pes palpale ko si}aripe ani Serbijakiri ~hib. Gasave bihaljoviba ma{kar e duj edukacijakere sistemija ko duj ~hibja ande d`i pe kodo te crden pes sa e si}ara kotar e Goranengiri komuniteta ko 17-to marti 2009 ber{. Akak d`an e negosijacija/vorbi/lafija/ ma{kar e duj riga, te {aj so majsig akala si}ara te iranen pes palpale. E Goranengere studentija, save so agordine ma{karuni sikljovni pengiri edukacija pe univerzitetija avrijal kotar e Kosovo vaj ande Nekanutni Jugoslavijakiri Republika Makedonija kotae so isi olen {ajipe te phiren pe ~lhibja save so von khamen.

E Kosovakere Bo{njakija save so d`an pali kodo kurikulumo gindisaren kaj kodo sistemo sigurinelat olenge la~lho edukacijakoro buhljaripe thaj zuraripe trujal olengere akademijakere interesija thaj umala. Sar te si, von na phenena kaj isi olen harnjaripe pe lengiri adaptacija thaj kulturakoro diverziteteto. Pe kod umal/sfera naj/nane sepcijalno provizije te na{el pes dureder kotar e studentongere trubujimata, sar so a}holas e lilencar katar e Bosna thaj Hercegovina.

Ko Serbijakoro kurikulumeskoro sistemo, kote so isi baro numero kotar e Romane studentija, legarutni ~hib si e Serbijaki thaj numa , numa nekobor fundavne/elementarno sikljovne ko Gjilan/Gnjilane thaj Kamenicë/Kamenica,²¹ Mitrovica/Mitrovicë, Ugljare/Uglar (Fushë Kosovë/Kosovo Polje) thaj Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan) dena {ajdipe ba{ sikljovipe pe nesave ore/~asija ki romani ~hib, numa o generalno sikljovipe si pe Serbijakiri ~hib. E sikljovibaskere lila ki romani ~hib si kinde ki Srbija, ja palem ki Nekanutni Jugoslavijakiri Republika Makedonija. Numa, kodola lila naj/nane kerdine d`aindoj pali e Kosovakoro konteksti, na reflektirinena e lingvistikakere thaj e kulturakere specifike kotar e lokalnikane Roma thaj si but phareste te kinen pes.²² Ki Mitrovicë/Mitrovica, e Romane ~haven isi limitirimo numero kotar e lila pe romani ~hib, e lila si e sikljovnakere/{kolakere thaj na{ti te legaren pes khere. Kotar e reportija dikhela pes isi numa duj romane ~have save so phirena ki ma{karuni sikljovni teli e Serbongoro kurikulumo. Buteder Romane ~have ki Gjilan/Gnjilanakoro regioni agorena e fundavni sikljovnakiri edukacija (ki Serbijakiri vaj ki Albanijakiri ~hib), ja palem angleder te agoren ikljovena kotar e

¹⁹ I Fundavni {kola ande Gjilan/Gnjilane, fundavni {kola ande e Kamenicë/Kamenici thaj i hemimi {kola ande e gav Berivojce/Berivoj dela pes jekhdzi ko duj arija ko kurko.

²⁰ Sar so phenena e romane siklara, e romane ~avore sikljona palik pesko identiteteto lengi komuna ande e Srbija vaj i Nekanutni Jugoslovensko Republika Makedonija, bizi te phenel pes o Kosovo. Sikljona romani ~hib vi gramatika so sikljovela pes ki Srbija vi ande e Nekanutni Jugoslovensko Republika Makedonija. E sikljara korkori kinena e lila keren kopija thaj dena e chavorenge. Varekana i Srbija dela lila sar donacija.

²¹ Itranslacija/pharuvipen si varekana bilacho sar tehni~ko gidijal vi ande e konteksto soske si kovlo o pind`aripe e chibjako kotar e manu{a so keren i translacija/pharuvipa vaj o fakto kaj naj pind`arde e lilenge kontekstosar.

²² Kotor 3.2 (b) Kanuni pe fundavni vi ma{karutni edukacija ande e Kosovo.

sikljovni/{kola. D`aindoj pali kodo, olen nane {ajipen te len e beneficija va{ {kolaripe, kodola duj save so agordine pengiri ma{karuni sikljovni thaj save so khamen te phiren upreder ki upruni edukacija, generalno dikhindo {aj te phiren ki Serbija, ja palem ki Nekanutni republika Makedonijakere univerzitetija thaj te agoren/kompletirinen pengiri edukacija ki Serbijakere vaj univerzitetora avrijal o Kosovo vaj pe Makedonijakiri ~hib.

Kosovakere kurikulumeskere sikljovne/{kole

O kvaliteteto thaj o {ajipe te avel pes d`i pe lila kotar e Kosovakoro kurikulumi athinela/si d`i pe adava/ pe savi ~hib si thaj sar si zurardine. Majbut si pe Albanijakiri, Bosnijakiri thaj Khoranengiri ~hib. E Kosovakoro kurikulumu si ulavdini pe, sar so phenela pes generalno subjektija thaj komunako-specifi~no ,,nacionalno,,subjektija,, E nacionalno subjektija/teme/sikljovibaske si i ~hib, historija, srti thaj i muzika. Nacionalno subjektija ko Kosovo ba{ e Kosovakere Khoraja thaj e Kosovakere Bo{njakija si kerdine/zurarde kotar e ekspertija katar kadala respektirime komunitetija. O kurikulumi thaj e sikljovibaskere lila ba{ e generalno subjektija si kerdine kotar e Kosovakere Albancongere Ekspertija thaj pharuvdine/translatirime ki Khorani thaj e Bo{njakongiri ~hib. Vi pe duj ~hibjakere lila i translacija/pharuvibe si kerdini but ~oroles.²³

O kanuni/zakoni ba{ e Fundavni/Elementarno thaj Ma{karuni/Dujto edukacija garantirimi kotar e Ministeriumi ba{ Edukacija sigurinela o fakti kaj {aj te avel pes d`i ko akala edukacije bilovengo thaj bizi pokimos ba{ e lila kotar sa e klasija (1-9) ki fundavni sikljovni.²⁵ O Ministeriumi ki kooperacija e komunencar si responsibilno te del e studentonge adekvatno lila pe ,,lengiri dajakiri ~hib.,,²⁷

Ko uprune komune, sar so si e Mitrovicë/Mitrovicakoro regioni, e Kosovakere Albancongere studenton isi avibe/aksesi d`i pe Kosovakoro kurikulumu. Numa, o avibe d`i pe sikavibaskere lila sine pharo, specijalno ko socio-ekonomikane marginalizirime Kosovakere Albancongere enklave ko Zvečan/Zvečan thaj Leposaviq/Leposaviq. Kotar 2008-to ber{, o Ministeriumi ba{ Edukacija dela bilovengere lila sikljovibaske ba{ e ~havore ko fundavne sikljovne. Kotar javer rig, e ekonikani situacija kerela phareder i situacija ba{ e A{kaliengere sikljovne ko akala regionija so avela sar rezultati kotar kodo so e ~havore ikljovena sikljovnjatar thaj na phirena ko akava nivelu edukacijakere sistemostar. Butivar akala manu{a thaj e ~have ad`ikerena kotar e donacije ba{ e lilathaj javer suportu so {aj te avel kotar o Ministeriumi ba{ Edukacija, internacionalno donatorija thaj javera.

O nanipe kotar e lila sikljovibaske bazirime upral e kurikulum, seriozno afektirinenena o sikljovibe ki dajakiri ~hib pe Bo{njakongiri thaj Khorajengiri ~hib. Nane, (ba{ e klasija kotar o 10-to d`i pe 13-to klasi) ja palem, isi numa nekobor (ba{ e harneder/tikneder klasija astarindo kotar 6-

²³ Kotor 7.6 Kanuni pe fundavni vi ma{karutni edukacija pe Kosovo.

²⁴ Sar egzemplo/misal, e ~avore kosovsko Bošnjakija ande e Zllapek/Zlopeku (Pejë/Peć) vi Dobrushë/Dobruši (Istog/Istok) si bizi lila kotar e op{to subjektija/predmetijavi istorija kotar e 6-9 klaso.

²⁵ D`i kote e Ministeriumo va{ e Edukacija investiringja Euro 200,000 ande 2008/9, nekobor lila na{tit e resljaren pes numa pe Bosniki thaj Khorani ~hib. Te phenas ande e pe Oktombro 2008, akala nacionalno subjektija lila na{ti sas te araken pes: Bosnaki alphabeta (klaso 1), Bosniaki ~itanka s (klaso 4-5), Bosnako arto (klaso 3 thaj 5) and Bosniaki muzika (klaso 3-5), Khorani ~itanka (klaso 5). Khorano muzikako lil na{tit e resljarel pes thaj Khorani alphabetako lil sas dendino avri ande e Kosovo. Akala lila si va`no kotar e nekanutni Jugoslovensko Republika Makedonija thaj {aj num ate kinel pes. Khorane arteske lila vazdime ande e Kosovo numa {aj te kinen pes kotar e lilengi bolta. Generalno-predmetenge lila naj ande e Prizren: mathematics (klaso 3 vi 5), prakti~no bu~I (klaso 5), natura (klaso 5), thaj civilno edukacija (klaso 5)pe Bosansko. Trujal o Kosovo, Bosnaki ~hib pand`to klasaseske lila naj d`I akak.

²⁶ Ande e trin {kole si e Kosovako kurikulum pe Khorane Gjilan/Gnjilane.

²⁷ Khorani ~hib ande e hurdelina si kotar e 2007/8 naj rodipe.

9 klasi) lil sar so d`ana pali e kurukulumi pe kadal ~hibja.²⁸ Ko 2008/9 ber{ ki Bo{njakongiri thaj ki Khorani ~hib e ~have lije nakompletno e lila thaj bilovengo dije pes lila kotar o Ministeriumi ba{ Edukacija³⁰ ko klasija 1 d`i ko 5. E edukacijakere oficijalnikane manu{a ko Pejë/Peć kerdine konfirmacija kaj nane but lila ki Bo{njakongiri ~hib, specijalno ba{ e nacionalno subjerktija sostar nane baro numero kotar e kvalificirime autorija thaj i bila~hi ekonomikani situacija. Akija situacija kerena phareder e publiciribaskere khera save so hasarena/na{avena te ikalgje tikneder numero kotar 1,000 lila, d`anindo{ kaj nijekh klasi ki sasti Kosova nane buteder sar 200 Kosovakere Bo{njakongere studentija. Kodoleske khamela pes te publicirinen pes lila kotar o Ministeriumi ba{ Edukacija. Gasavi situacija si vi va{ e lila ki Khorajengiri ~hib.

Ko dizja/forija Prizren Mamuša/Mamushë/Mamuša thaj Gjilan/Gnjilane,³¹ e Kosovakere Khorajen isi aksesi ki fundavni vi ma{karutni {kola ande e olengeri dajakeri ~hib. Kursija pe Khorani ~hib si ande e Prizren (Fakulteto pe Edukacija) thaj ande Prishtine/Pri{tina (Fakulteti ba{ e Filologija). Numa, vi majodorig panda but lila nane, so kerela olenge jekh bila~hi situacija ki relacija e Kosovakere Albancongere studentija saven isi {ajipe ba{ u~heder nivelija ki edukacija ki lengiri dajakiri ~hib. E studentija butivar lena lila kotar o Khoranipe, thaj ko nesave klasija e si}ara dena olenge tikne vastesar hramome lila. But vakti kotar o sikljovipe e ~have hasarena/na{avena ko hramovibe adava so phenena olenge e si}ara, so kotar javer rig na dela e ~hvenge vakti ba{ interakcija ja palem {ajipe te phu~en diso/vareso.

In the Pejë/Peć komuna, e Kosovakere Bo{njakongere studentija, e dada thaj e si}ara phende kaj naj olen doborom lila kobor so khamela pes olenge ki Bo{njakongiri ~hib. Gasava lila panda nane kerdine, ja palem e kerdine lilengiri distribucija harinela. E si}ara dikhena tha i diferencija ki lilengiri distribucija ma{kar e regionija thaj sikljovne thaj gindinena kaj generalno dikhindo{, na{ti te avel pes lokhete d`i ko lila ki Bo{njakongiri ~hib. Majodorig, e lila ba{ e but ,,nacionalno,, subjektija nane bazirime upral o kurikulumi thaj anena pes kerde kotar e Bosna thaj Hercegovina thaj na{ti te arakhen pengoro intenzivno than. Akava nanipe lila kerela pharipena e studentonge kotar e fundavne sikljovne ko Zllapek/Zlopek (Pejë/Peć), thaj Pejë/Peć-skiri u~heder sikljovni. E studentija majbaro vakti nakhavena ko adava te skrinisaren/hramonen adava so lengere si}ara phenena olenge. Savore von gindinena kaj e lila ba{ e civilno edukacija, historiija thaj Bo{njakongiiri ~hib na reflektirinena o specifikano trujalipe so {aj te arakhel pes ma{kar e Kosovakere Bo{njakija. Pa{e 70 procentija akale studentondar nakhena ki u~heder edukacija vi kodo so ko Prishtinë/Priština koru Univerziteti o sikljovibe ki Bo{njakongiri ~hib si limitirimo. But olendar phirena ko fakulteti ba{ Biznisi ja palem fakulteti ba{ o Menad`ment ko Pejë/Peć, d`ikote o studirbe ko Prizreneskere fakultetija ja palem ki Pri{tina akale studentenge si but ku~.

²⁸ Kotor. 8.8 thaj 8.9, 2009 Kanuni pe Komunitetenge Hakaja.

²⁹ Kotor. 8.3 vi 8.11, 2008 Kanuni pe komunenge hakaja.

³⁰ O Prishtinë/Priština dela Universiteto varesave Bosake vi Khorane ~hibjakere kursija pe Khorani philology (50 thana), Bosansko vi Khorani ~hib e sikljarene (35 thana sakonenge), informacijaki tehnologija (pe Bosansko 35 thana) vi business administracija (pe Bosansko, 80 thana).

³¹ U~heder edukacija ki serbongiri ~hib {aj te lel pes ko Univerziteti ki Mitrovica. Numa, e diploma ba{ ma{karuni sikljovni dendine kotar e Kosovakere avtoritetija pali o 17-to februaro 2008 ber{ nane prend`arde kotar akava univerziteti ja palem kotar e javera univerzitetija ki Serbija. E Kosovakere Bo{njakija save so khamena te len u~heder edukacija ki Serbijakiri oficijalnikani ~hibna{ti adava te kereren kotar decembro 2008, kana o Ministeriumi ba{ Edukacija dengja {ajipe ba{ e UNMIK-oskere diploma ba{e Prizreneskiri komuna. Khamela pes te arakhen pes droma sar te pharuvel pes akija situacija.

Ko Giljanakoro regioni, e ~have kotar e Kosovakere Bo{njakongere tikne komunitetija sikljovena numa ki Albanijakiri ~hib, soske Kosovakoro kurikulumi panda nane kerdino ki Bo{njakongiri ~hib. E Goranengere studentija phirena ko Kosovakoro kurikulumo edukacijakoro sistemi ki Albanikani ~hib ko Ferizaji, thaj ko Serbijakoro edukacijakoro kurikulumo sistemi ki Kamenicë/Kamenica. Ki Kamenicë/Kamenica thaj ko Vushtrri/Vučitrn, e Kosovakere Khoraja d`ani pali e Kosovakoro kurikulumi ki Albanijakiri ~hib thaj von na reodena klasija ko fundavne {kole ki lengiri khorani dajaekiri ~hib.³² Numa, nesave ~hvavendar, phirena ki ma{karuni sikljovni ki khorani ~hib ki Prishtinë/ Priština. Ko Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan), e Kosovakere Khorajengere studentija phirena d`aindoj pali o kurikulumi ki Albanijakiri ~hib. E reprezentantija katar akija komuniteta sikavgejje interesi te sikljoventi ki lengiri dajakiri ~hib, ki Khorani.

2.2. Si}ara, si}arengoro treningo thaj sikljovnakoro legaripe/menad`menti

Telal e sikavdi legislativa e autoriteten isi obligacija te sigurinel gasave kvalificirime manu{en thaj te trenirinel olen te {aj te oven komunitetakere si}ara. O treningo khamela pes te kerel pes ki komunitetoskiri ~hib vi te selektirinen pes kandidatije so ka vakeren peski dajaki ~hib vaj manu{a so si kvalifikuime te vakeren adaja ~hib. Majdorig, e Ministeriume ba{ Edukacija thaj e komunen isi obligacija te sigurinen kaj e {erutne manu{a thaj e si}ara ko themeskere sikljovne thaj edukacijakere institucije save so kerena buti ko komune, te arakhen gasave manu{en save so si educirime thaj si pa{e d`i ki komunitetakiri ~hib thaj identiteti e manu{engo so d`ivdinen ko relevantno komunitetija.³³

Ki praktika, vi ko Kosovakere, vi ko Serbijakere sikljovne kote so d`ala pes pai akala duj kurikulumija, nane la~hi reprezentacija e manu{endar kotar e na-ma`oritetakere komunitetija ko pozicije so si sar varesave menad`ereskere thana ko sikljovne. E Kosovakoro edukacijakoro sistemo dela treningo ki dajakiri ~hib va{ e Khoraja thaj Bo{njakija save so si si}ara pe lengere ~hibja, numa e treningoja ba{ e specijalizirime subjektija {aj te resen numa ki Albanijakiri ~hib. Univerziteteskiri edukacija ki Serbijakiri ~hib {aj te resel pes thaj te lel pes numa ki Mitrovica/Mitrovicë, numa e studenton save so isi diplome Kosovatar, si lenge phareder te aven ko akava univerziteti. O avibe/aksesi d`i ko profesionalno zuraripaskoro treningo ba{ e si}ara so d`ana pali Serbijakoro kurikulumi si phareder kotar adava so si dendo ki Serbija. Nane {ajipe ba{ specifikane treningija ba{ e si}ara save so sikavene Romani ~hib. Ko Kosovakoro kurikulumeskoro sikljovibe isi numero kotar e si}ara save so nane odoborom kvalificirime ba{ kakija buti. O numero e Khoren thaj Bo{njakongere ~hibjengere si}arongo nane baro thaj olengoro profesijakoro treningo kerela pes trujal simultano translacija, thaj butivar akala treningija na ~aljarena e si}arengere trubujimata.

U~heder edukacija ba{ e si}ara

Khamela pes avibe/akseso d`i pe u~heder edukacija ba{ e kvalificirime si}ara kotar sa e komunitetija. O akanutno kanuni/zakono dela savorengere jekh

³² Akava naj numa ba{ e Kosovakere Khoraja, Kosovakere Bo{njakija, Goranija, Roma, thaj e Kosovakere Kroatija, numa vi ba{ e Kosovakere Albanicija thaj Kosovakere Serbikane studentija. E Kosovakere Khoraja si ki la~heder situacija sostar lena love sikljovibaske/stipendije kotar e Khorano gaverno (konkursi so si phutardo vi e javere komunitetonge). Majhari 300 Kosovakere Khoraja studentija phirena ko Khorane univerzitetija, palikerindoj akale stipendijenge

³³ Akija si agjaar vakerdini ,nostrifikacijakir, procedura. Numa, d`aindoj pali adava so phenela e Lisaboneskiri Konvencija ba{ e Prind`aribe e Kvalifikacijengo ki U~heder Edukacija ko Evropakoro Regioni (1997, CETS No. 165), {aj te harmonizirinel pes thaj te ovel lokheder akija,prend`aribaskiri procedura.

{ajipena te aven d`i ki univerziteteskiri edukacija, leindoj ki godi sa e aktivitetija so kerena pes te {aj sa e kandidatija kotar javederer komunitetija te len than ki asavki edukacija. E gaverno isi responsibiliteto te sigurinel e {ajipena ba{ profesionalno treningo thaj u`heder edukacija thaj trening programija ko komunitetongere ~hibja so khamela pes te kerel pes ki korelacija e komunitetongere trubujimata thaj finansijengere {ajipenencar.³⁴ Sar te si, ki praktika ki Kosova isi limmitirime {ajipena ba{ u`heder edukacijakere {ajipena ko agjaar vakerdine na-oficijalnikane ~hibja,³⁵ thaj but pharipena sikavgje pes ko {ajipe ba{ Serbongiri ~hib ki u`heder edukacija pali o 17-to februaro 2008 ber{.³⁶ E studentija kotar e na-ma`oritaki populacija butivar migririnena³⁷ thaj rodna javera u`he edukacijakere {ajipena. D`ikote te aven palpale akala studentija dena avri but love thaj butivar arakhena pes pharipenencar te prend`aren pes olengere diplome, leindoj akate vi o egzamo ko Prishtinë/Priştinakoro Univerziteti.³⁸ E Kosovakere Khorajen save so phirena ko Khorane univerzitetija ba{ save nane ekvivlenti ki Kosova, isi olen problemi te keren validiziribe ko lengere diplome. Te kergja pes implementacija ko varesave administracijakere instrukcije, principija thaj procedure ba{ prend`aribe akale diplomengoro so lena pes avrija o Kosovo,³⁹ {aj te avel pes d`i pe varesave solucije. Rezervirime thana ki Albanikani ~hib {aj te arakhen pes ko Prishtinë/Priştinakoro Univerziteti numa ba{ e specifikane komunitetija,⁴⁰ numa na sigurinena javer lingvistikano dumo/suporti (te phenas ekstra klasija ba{ e Albanikani ~hib) save so {aj te sigurinen la~hi akademijakeri performansa.

Sikljovne ko Serbijakoro kurikulumi

Burteder kotar e dada thaj daja, kotar e si}ara thaj sikljovngere direktorija gindinena kaj e akademijakoro palpalipe thaj kvalifikacije e si}arengo save so sikavena d`aindoj pali Serbijakoro kurikulumi si la~hi, numa varekana akale si}aren nane agordino univerziteti thaj kerena buti sar

³⁴ Administracijakere Instrukcije No. 39/2008, Ministeriumi ba{ Edukacija.

³⁵ Ko 2008/9 ber{ e Prishtinë/Priştinakoro Univerziteti rezervirigja 134 thana ba{I Albanijakiri ~hib numa ba{ e Kosovakere Khoraja, Kosovakere Bo{njakija, roma, A{kaliije thaj Egiptjanija. E ekskluzijakiri klauzula pali savi "na-Kosovakere thaj minoritetongere aplikanton isi hakaj te aplicirinen numa ki kvota dendi ba{ lende" thaj numa lil kotar e komunitetengere reprezentantija sikavela kaj von si manu(a kotar varesavi komuniteta. Nane {ajipe ba{ korkorutni identifikacija thaj e lila so dena o komunitetija kerdine si sar unilateralno lila. Nane objektivno kriteriumija, sar so si te phenas e ~hibjakoro pend`aribe, ja palem testi ba{ e komunitetoskiri ~hib. E rezervirime thana si numa 1.5 procentija kotar 8,970 studijakere thana save si phutarde ba{ registriribe. Informacija lendi kotar: Univerziteti ki Prishtinë/Priştina, Informacija ba{ e Studentongiri Registracija ko Avgo Ber{ Studiribasko ko Akademijakoro Ber{ 2008/9, rigore 1, 4, 8, 9 thaj 12

³⁶ Ki sikljovni ko Janjevo/Janjevë kote so kerela pes buti pali e Serbijakoro kurikulumi 18 kotar 20 si}ara si ma{karune sikljovnasar

³⁷ Ferizaj/Uroševac, Novobërdë/Novo Brdo, Štrpce/Shtërpçë thaj Viti/Vitina na dena edukacija ja palem klasija jekhvar ko kurko ko na-oficijalnikane ~hibja. E Romane ~have save so phirena ko sikljovne teli Serbijakoro kurikulumi ko sa e dizja, numa na ko Ferizaj/Uroševac thaj nekobor ~have ki Kamenicë/Kamenica

³⁸ Artiklo 2 kotar e Edukacijakoro Ministerumeskere Administracijakere Instrukcije No. 16/2002 te ikerele pes o balansi ma{kar Si}ara/thaj e Sikle, phenena kaj te kerel pes jekh klasi khamela pest e ovel 21 ~havo. I politika thaj akava numero si harnjardo ko 15 ko jekh si}ari ba{ e edukacija ki na-ma`oritetakere ~hibja

³⁹ Ki diz Prizren, numa jekh sikljovni dela edukacija vi ki Khorajengiri ~hib (Motrat Qirjazi) thaj odori isi Khoraj direktori. Nijekh kotar e javera {tar Prizreneskere sikljovne na dena edukacija ki Khorajengiri ~hib thaj nane olen Khoraj direktori. Ko Zllapek/Zlopek (Pejë/Peć) sikljovni, buteder kotar e si}ara si Kosovakere Bo{njakija thaj o koordinatori si Kosovakoro Albano. E Kosovakere Bo{njakongere si}ara ko fundavne sikljovne ko Prapaqan/Prapaçane (Deçan/Deçane) thaj Dobrushë/Dobruša (Istog/Istok) nane ~ale kotar olengoro reprezentiribe

⁴⁰ Ki mono-etnikani sikljovni ki Bo{njakongiri ~hib ko Župa/Zhupë regioni (Prizren) thaj ki sikljovni ko Vitomiricë/Vitomirica (Pejë/Peć) e si}ara thaj e direktorija si kotar e Kosovakere Bo{njakongiri komuniteta. E Direktorija ki fundavni thaj ki ma{karuni sikljovni ki Mamuša/Mamushë/Mamuša si Kosovakere Khoraja. Apoentirime kotar e komune, e direktorija ko Restelica/Restelicë, Brod/Brod thaj Rapça/Rapçë (Dragash/Dragaš), kote so pa{e sa e ~have phirena pali e Serbijakoro kurikulumi, si kotar akala gava thaj si but pa{e d`i ko akale komunitetoskoro identiteti

si}ara.⁴¹ Akale si}arengere dela pes {ajipe te len profesionalno treningo savo si sugeririmo kotar e Serbijakoro Ministeriumi ba{ Edukacija ki Serbija, numa but kotar akala si}ara na{ti te participirinen sostar akava treningo pokinela pes thaj o transporti sar vi o habe thaj a~hoibe ki Serbija na pokinela pes. O fakti kaj but manu{a u~heder sikljovibaskoro agoribaja d`ana ki u~heder edukacija pe institucije avrijal kotar e Kosovo lela pes sar indikatoro ko si}arengoro kvaliteti. E Kosovakere Bo{njakija ki Mitrovicë/Mitrovica lena bari sama ba{ olengiri prezervacija/ikeribe d`I ko olengoro kulturakoro thaj religijakoro identiteti teli Serbijakoro kurikulumi thaj rodona treningo ba{ e si}ara thaj e sikljovngere menad`erija ba{ e specifike ki olengiri kultura. E Kosovakere Bo{njakija thaj e Goranija save so khamena te oven si}ara {aj te len gasavi edukacija ko Pejë/Peć thaj ko Prizren, kote so e lokalne ofisija kotar e Prishtinë/Priştinakoro Univerziteti ikerela siklana thaj kursija ki Bo{njakongiri ~hib.

Isi numa nekobor si}ara ba{ e Romani ~hib ko sikljovne kote so d`ala pes pali e Serbijakoro kurikulumi ki upruni Mitrovica/Mitrovicë, Ugljare/Uglar (Fushë Kosovë/Kosovo Polje), Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan), Gjilan/Gnjilane thaj Kamenicë/Kamenica. Numa nane olen specifikano treningo ki lengiri ~hib. O fakti kaj buteder studentija ki Gjilan/Gnjilanakoro regioni agorena numa fundavni sikljovni (ki Serbikani ja palem ki Albanikani ~hib), ja palem angleder te agoren ikljovena kotar i sikljovni si jekh pharipe buteder ba{ e kvalificirime Romane si}ara. E Romane studentija save so mangena te phiren majodorig ki u~heder edukacija na{ti te d`an, ja palem d`ana te arkle stipendije ko univerzitetija ki Serbija ja ki Nekanutni Jugoslavijakiri republika Makedonija sostar pend`arena akala duj ~hibja. Majodorig, but Romane si}are save so kerena buti na{ti te len e beneficije ktoar e treningoja sostar gasave treningija ano kosovo na kerena pes ki Romani ~hib thaj e si}arengere si but phare te d`an thaj te len gasave treningija ki Romani ~hib so kerena pes kotar e Serbijakoro Ministeriumi ba{ Edukacija.

Sikljovne ko Kosovakoro kurikulumi

Ko 2008 ber{, e Kosovakere Albancongere dada thaj daja ko Zvečan/Zveçan thaj Leposavić/Leposaviq, rungje pes kaj nane ~ale kotar o kvaliteti so sikavena e si}ara thaj kaj kerena buti pali phurane pedagogiakere tehniko ki sikljovni ko Kosovakoro kurikulum ko Boletin/Boljetin. Akale ~haven generalno dikhindoj, isi harneder performanse thaj butivar mekhena i sikljovni kana d`ana ki ma{karuni edukacija ki Mitrovicë/Mitrovica. D`ikote e komunakere avtoritetija upreder kotar i len Ibër/Ibar, na dena suporti ki edukacija pali e Kosovakoro kurikulumi, o Ministeriumi ba{ Edukacija na dengja e si}arengere ki Albanijakiri ~hib pedagogiakere treningija. Ko 2008 ber{, o Kosovakoro Edukacijakoro Centri kergja treningo pe savo o OSCE dija love thaj e si}aren sikavgja neve pedagogiakere tehniko thaj edukacijakere standardija.

Ko Gjilan.Gnjilanakoro regioni, e komunakere avtoritetija thaj e sikljovngere menad`erija butivar vakerena kaj nane olen kvalificirime si}ara ba{ dajakiri ~hib thaj nane olen but manu{a kotar e na-ma`oritetakiri populacija save studirinena, so avela kotar adava soske nane edukacija ko na-oficijalnikane ~hibja.⁴² Sar te si, o naneipe kvalificirime si}ara ba{ e dajakere ~hibja si majbaro pharipe so na{ti anela d`i ki kvalitetno edukacija vi ko komune kote so si dendi i edukacija ko na-oficijalnikane ~hibja.

⁴¹ E sikljovna isi trin anava: "Vladimir Nazor"; „Janjevo“; thaj „Shtefan Gjekovi“.

⁴² Kotor 22 kotar o Kanuni ba{ e ^hibjengoro Istimalkeribe; Art. 8.4, 2008 Kanunu ba{ e Komunitetongere Hakaja.

E sikljovna pali e Kosovakoro kurikulumi ki Mitrovicë/Mitrovica nane dosta si}ara ba{ e Bo{njakongiri dajakiri ~hib. Sikljovibe ki Bo{njakongiri ~hib butivar sikavena si}ara Albancija save so pend`arena i ~hib. O klasija si organizirimi vi ma te ovel odoborom ~have kobor so khamela pes te ovel ko jekh klasi.⁴³ Akava nanipe kvalificirime si}ara kerela seriozne trubujimata kotar e treningija ko olengoro edukacijakoro d`anibe ko sa e ~hibja. Ko Pejë/Peć ki ma{karuni sikljovni pali e Kosovakoro kurikulumi, i Sikljovni ba{ ekonomije, 80 kotar 1600 studentija si Kosovakere Bo{njakija. Ki akija sikljovni isi 13 kosovakere Bo{njakija sar si}ara thaj nijekh olendar na sikavela komunako-specifi~no nesavo ,,nacionalno,, subjekti sostar olengere kvalifikacije nane ba{ adala subjektija. Akava anela d`i ko adava i edukacija ko nacionalno subjektija te ovel ~oroleder. Ko Prizren, e Kosovakere Bo{njakongere, A{kali}engere thaj e Egiptjanengere si}ara lena than/participirinena ko treningija kerdine kotar o Ministeriumi ba{ Edukacija. O treningo kerela pes generalno ki Albanijakiri (vaj ande e varesave kejsora be Bo{njakongiri ~hib) Ande e varesave kejsora kerela pes translacija. E si}ara nane ~ale kotar e translacijakoro kvaliteti.

E treningija ba{ e Kosovakere Khorajengere si}ara si sponzoririme kotar o Ministeriumi ba{ Edukacija thaj kotar Khorano gaverano thaj kerena pes ki Albanijakiri ~hib numa isi simultano translacija. E si}ara phenena kaj akala treningija {aj te oven la~heder te kergje pes ki Khorajengiri ~hib. Pa{e 90 procentija kotar e Kosovakere Khorajengere si}ara ko Prizren isi olen adekvatno akademijakiri edukacija thaj kvalifikacija, d`ikote ko Gjilan/Gnjilana nane doborom kvalificirime so {aj te u~haren sa e klasija thaj sa e subjektija so sikljovena pes. Kodoleske, isi si}ara save so sikavena buteder sar jekh subjekti - vi kodo so nane kvalificirime te keren adava - ja palem isi gasave si}ara saven so nane nisave kvalifikacije te sikaven ko sikljovne. E studentija save so khamena te oven si}ara ba{ Khorani ~hib, phirena ko fakultetija ko Prizren, Khorajengiri Filologija ki Prishtinë/Priština, ja palem d`ana ko Khoranipe. E Kosovakere Khorajengere si}ara ko Mitrovicë/Mitrovicakoro regioni sikavena Albanijakiri ~hib.

Ko Obiliq.Obili} ko Jekhevakteskoro Komunitakiri Kampeskiri sikljovni ki Plementinë/Plementina sikavela pali e Kosovakoro kurikulumi ki Albanijakiri ~hib ba{ e A{kali}engere, Egiptjanongere thaj Romane ~havege. E trin A{kali}e thaj jekh Rom si}aren nane profesionalno kvalifikacije thaj ni o Ministeriumi ba{ Edukacija, ni i Komuna na dena olenge {ajipe ba{ profesionalno treningo. Ko Shtime/[timljeskere sikljovne isi pa{e 150 A{kali}engere ~have thaj numa jekh si}ari A{kali}a.

Vi ko duj Kosovako vi Serbijako kurikulumo edukacijakere sistemija, e manu{a so ikerena i pozicija sar e sikljovngere menad`erija si manu{a kotar e ma`oritetakiri komuniteta. E Roma, A{kali}e thaj e Egiptjanija nane reprezentirime sar si}ara ni ki nesavi menad`ereskere thana. E Kosovakere Bo{njakongere thaj e Kosovakere Khorajengere komunitetija naj olen menad`eribaskiri reprezentacija ko sikljovne kote so sikavela pes ko hemime {kolake ~hibja,⁴⁴ numa isi olen menad`eribaskiri reprezentacija kote so i edukacija kerela pes ko na-oficijalnikane ~hibja.⁴⁵ E direktorija kotar e Kosovakere Kroatija thaj Albancija si apoentirime kotar e komune save so

⁴³ Ministeriumi ba{ Edukacija, Vigjani thaj Tehnologija, Administracijakere Instrukcije No. 3/2003 ba{ Licenciribe thaj Registriribe Privatnikane U~heder Edukacijakere Institucije ano Kosovo.

⁴⁴ Privatnikani edukacijakiri institucija legardini kotar i Internacionalno Sikljovni ki Prishtinë/Priština thaj kotar o Mehet Akif Koled`i: hemime klasija kote so integririnela pes e Kosovakoro thaj e Khoranipaskoro kurikulumi.

⁴⁵ O Centro si licencirimo kotar e Serbijakoro Misteriumi ba{ Edukacija.

koegzistirinena e Serbijakere kurikulumesar thaj isi Kosovakoro Serbi direktori ki sikljovni ko Janievë/Janjevo.⁴⁶

2.3. Keribe privatnikane edukacijakere institucije

O sikavdi legislacija prend`arela o hakaj e komunitetija te phutren privatnikane edukacijakere thaj treningoskere khera, odoleske te roden publikano fundiribe thaj te roden te resen akreditacija kotar e Ministeriumi ba{ Edukacija.⁴⁷ Ko akava momenti jekhutne privatnikane edukacijakere institucije save so kerena educiribe ko ~hibja kotar e na-ma`oritakere komunitetija si locirime ki Prishtinë/Priština thaj Štrpce/Shtërpçë. O interveniribe kotar Ministeriumi ba{ Edukacija si limitirimo kana kerela pes lafi ba{i te kerel thaj te prend`arel e licencakere kriteriumija, bizi finansijakoro dumo,⁴⁸ ja palem javer a`utipe. Akanutne inicijative si pa{e phangle e internacionallno, ja palem lokalno na-gavernoskere organizacijencar (NGO) thaj dena varesave {ajipena ba{ ekstra kurikularno edukacijakere aktivitetija, majbut va{ e ~havore ki fundavni sikljovni. E Kosovakere Khorajengere komunitetija lena buteder {ajipena najsarindoj e sporteske so lena kotar e Khoranipaskoro gaverano.

Ki Prishtinë/Priština, o Gulistan Edukacijakoro Centri⁴⁹ dela {ajipe ba{ fundavni thaj ma{karuni edukacija ki Anglikani, Khorani thaj ki Albanikani ~hib. Ko Štrpce/Shtërpçë o privatnikano univerziteti kotar o Novi Sad, o Fakulteti ba{ Biznis thaj Servisija (Fakultet za Uslu`ni Biznis), dena educiribe ki Serbijakiri ~hib.⁵⁰ Ki upruni Mitrovica/Mitrovicë e Kulturakoro thaj Arteskoro Khetanipe, e Kosovakere Bo{njakongoro ~hinavgja ple bukjasar sostar na sine ole buteder fondija. Akava Khetanipe dela sine dumo e studenton kotar akija komuniteta te ikeren pengiri kultura thaj historijakoro vaveribe ko drom savo na sine kerdino kotar nijekh edukacijakoro sistemi.

Ko Gjilan/Gnjilanakoro regioni, e A{kaliengere ~haven isine {ajipe te len ekstra klasija kotar fundavni sikljovni, najsarindoj jekhe NGO-eske savi so dela sine suporti ba{ integriribe ki fundavni sikljovni. Ki Mitrovicë/Mitrovica thaj Vushtrri/Vučitrn, e civilnikane themeskere inicijative ekstra kurikularno aktivitetija ki Khorajengiri ~hib, historija, kultura, muzika thaj kheliba ba{ e Kosovakere Khorajengere ~have. Ki upruni Mitrovica/Mitrovicë thaj Leposavić/Leposaviq o NGO KAritas Kosovo thaj o Padem implementiringje anglal sikljovnakere klasija ki Romani thaj Serbijakiri ~hib ba{ e Romane ~have. Ko Fushë-Kosovë/Kosovo Polje, o NGO ,,Balkan Sunflowers,, thaj o ,,Centre for Cooperation and Integration,, kergje ,,Sikavibaskoro Centri,, ba{ pa{e 350 A{kaliengere thaj

⁴⁶ O projekti astargja ko marti 2008. Dela sine suporti ko A{kaliengere thaj Egiptjanongere ~havore te keren peskiri kherutni buti.

⁴⁷ "Pali sikljovni kherutni buti" (~have kotar 1 d`I ko 5 klasi) thaj „Stop ba{ o bid`anglipe“ (educiribe e d`uvlenge).

⁴⁸ Kotor. 19.4, Kanuni ba{ e ^hibjengoro Istimalkereibe ; Art. 8.2, 2008 Kanuni ba{ e Komunitetongere Hakaja. Si{arak o droma si asavke si{ara save so phirena thaj {aj te den edukacija ki dajakiri ~hib tikne grupenge so d`ivdinena ko javera lokalitetija. [ajipe ba{i transporti si kana e ~haven nane {ajipe te sikljon ki lengiri dajakiri ~hib, numa isi olen {ajipe te d`an ko javer than thaj javer komuna te pokinel pes olengo olengoro transporti thaj a~hovibe ki adija komuna so ka ovel pokimo kotar e Kosovakoro gaverano, ja palem kotar I komuna kotar so avela o ~havo.

⁴⁹ Artiklo 22 kotar o Kanuni ba{ Fundavni thaj Ma{karuni Edukacija ko Kosovo dela obligacija e komunenge te den transporti ba{ e ~have save so na phirena ki edukacija ki lengiri teritorija. E komune {aj te den, love ba{ o transporti ba{ akala ~have.

⁵⁰ Sar egzemplo, ande Prapaqan/Prapaçane (Deçan/Deçane), Kosovakiri Bo{njakongiri familija savi so d`ivdinela kotar socijalno arka pokinela 50 Evrija ko ~hon/masek ba{ duje ~havengoro transporti d`i ki majpa{i ma{karuni sikljovni ki Bo{njakongiri ~hib ko Pejë/Peç, sostar ano Deçan/Deçane, na{tit e len edukacija ki Bo{njakongiri ~hib.

Egiptjanengere ~havorengere.⁵¹ Ko Podujevë/Podujevo o Care International promoviringja e sikljovnakiri integracija ba{ e A{kaliengere, Romane thaj Albancongere ~have trujal jekh khetanutne projektija.⁵² Ki Gračanica/Graçanicë, o ,,Balkan Sunflowers,, operiranela jekh Roma Edukacijakoro Centro ba{ ~have ko anglal {kolakere ber{a ko Shtime/[timlje thaj akava NGO implementiringja ,,Pali sikljovni kherutni buti,, projekti savo so astargja pa{e 100 ~haven kotar anglo sikljovnakere ber{a d`i ko pan~to klasi ba{ A{kaliengere ~havore. Kotar 2002 ber{, o NGO ,,Bethany Christian Services,, kergja suplementarno educiribe ba{ 170 Romane, A{kaliengere thaj Egiptjanengere ~havore kotar anglal {kolakere ber{a thaj ~have kotar fundavni sikljovni ki Kolonija, naformalno mahala (Gjakovë/Dakovica).

2.4 Alternativno solucije

Te na{ti te avel pes d`i ki edukacija ki oficijalnikani, ja palem ki, komunitetoskiri ~hib, o kanuni rodela kotar e komune, ja palem kotar o gaverno te del alternative, leindoj kate vi o {ajipe ba{ subsidirimo transporti ko areje kote so {aj te lel pes asavki edukacija, ja palem te den {ajipe ba{ sikljovibe duraldan, ja palem te arakhel javera droma te del akija edukacija.⁵³ Ki praktika, odorig kote so educiribe ki dajakiri ~hib na{ti te lel pes, alternativno solucije si limitirime ko transporti. Sar te si, e Kosovakere Serbongiri ma`oriteta ko komune ki upruni Kosova na dena asavko suporti e Kosovakere Albancongere ~havorengere. Ko 2009 ber{, e neve sikljovnengoro konstruiribe teli Kosovakoro kurikulumi sine prioretizirimo ba{ e na-ma`oriteteskere komunitetonge. Kana nane konkretno centralnikane keripena thaj legaripa, aktivno inicijative save so sigurinena edukacijakiri integracija ba{ e dukhavdine grupe sar so si e Roma, A{kaliengere thaj Egiptjanija, kerena pes ko numa nesave komune. O impakto so d`i akana kergje e stipendije si adava so e ~have katar akala komunitetija vi majodorig khamela pes te adresirinen pes thaj te del pes olenge dumo te agoren pengeri fundavni, ma{karuni sikljovni thaj te {aj te d`an ki u~heder edukacija.

Keriba ba{ o transporti

E Kosovake Serbijaki mad`oriteta kotar e Zvečan/Zveçan, Zubin Potok, and Leposavić/Leposaviq na dena e Kosovakere Albancongere ~havorengere transporti save so phirena ki upruni Mitrovicë/Mitrovica kote so d`ana ki ma{karuni sikljovni ki Albanikani ~hib. O transporti si privatne avtobusija (fundirime kotar privatnikane ja palem donorendar save avena avrijal o them), ja palem kotar e Kosovakoro Ministeriumi ba{ transporti thaj Komunikacije pengere humanitarno avtobuzeskere linijencar. Ko Leposavić/Leposaviq isi privatnikano avtobusi savo so jekhe vakteske si pokime kotar privatnikani donacija thaj e dada thaj e daja pokinena jekh kotor e transportestar. Ko akava momenti nane siguripe ba{ e Kosovakere Albancongere ~have kotar i Mikronaselje/Kodra e Minatorëve enklava save so khamela pes te nakhen kotar e Kosovakere Serbongiri areja. Kodoleske, e ~have save so na{ti te arakhen love ba{ privatnikano transporti {aj te len edukacija ko jekhevramakere na-adekvatno sikljovne ko kontejnerija kote so naj olen fundavne logistikane kondicije. E komunakoro direktori ba{ edukacija na khamelas te del olen

⁵¹ E Kosovake Serbongere ~have kotar e Gojbulja/Gojbulë, Grace/Gracë thaj Banjskë/Banjska save so phirena ki ma{karuni sikljovni ko Priluzhë/Prelluzhë ja palem ki upruni Mitrovica/Mitrovicë. Von {aj te len vi o humanitarno avtobusi so si dendo kotar e Kosovakoro Ministeriumi ba{ Transporti thaj Komunikacije.

⁵² Kosovakere Serbongere thaj Romane ~have save so phirena kisikljovni pali Serbijakoro kurikulumi „Sveti Sava“ ko Bresje.

⁵³ Kosovakere Kroatija, Roma, Kosovakere Bo{njakija thaj Kosovakere Serbija save so phirena ki ma{karuni sikljovni ko Serbijakoro kurikulumi ko Suvi Do/Suhodoll, Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët, Laplje Selo/Lapllasellë thaj Gračanica/Graçanicë I komuna dela a`utipen duj kombija thaj u~arela o pokimos, a o dada thaj e dada pokinena e manu{e so tradel o kombi.

transporti⁵⁴ ba{ e ~havore sa d`ikote harne vakteskiri sikljovni {aj te kerel buti, soske, d`aindoj pal leskoro gindipe akija inicijativa ka ovel mamuj o cilo ba{ inter-etnikani integracija ki agjaar da ulavdi diz.

Ba{ e Kosovakere Bo{njakongere studentija save so phirena ki ma{karuni sikljovni butivar sikavela pes o trubujipe ba{ transporteskoro u~haribe⁵⁵savo so nane u~hardo kotar e komune. Ko Podujevë/Podujevo, A{kaliengere thaj e Romengere ~have save so trajin/d`ivdinen ko akala areje nane olen {ajipe ba{ e sikljovnakoro/{kolakoro transporti. Vushtrri/Vučitrn,⁵⁶ Fushë Kosovë/Kosovo Polje⁵⁷ thaj Lipjan/Lipljan⁵⁸ komune dena bilovengo transporti e Kosovakere Serbonge thaj e Romane ~havege save so phirena ko Serbijakoro kurikulumeskere sikljovne. Te lijem ki godi e ~haven si ikljovena e sikljovnendar kotar e A{kalije, i Lipjan/Lipljan komuna finansirinela ekstra klasija thaj dela transporti. E Gjilan/Gnjilane komuna ko jekh vakti kerela fasilicija thaj transporti ba{ e Romane ~have kotar Abdulah Presheva ko Ivo Lola Ribar mahala, kote so si i sikljovni ko Serbijakoro kurikulumi ,,Vuk Karad`i,, thaj dela olenge {ajipe ba{ sikljovibe romane ~hibjako. I komuna ko jekh vakti pokinela vi i renta ba{ i sikljovni, savi si locirimi ko jekh privatnikano kher. Mamuj akava, e javera komune kotar akava regioni kote so na{ti te avel pes d`i ki edukacija pe na oficijalno ~hibja ki komunitetongere ~hibja,⁵⁹nane kerdo diso te den pes varesave alternativno solucije.

E Kosovakere Khorane studentija ki Mitrovicë/Mitrovica lena edukacija ki Albanikani ~hib numa e komunakoro direktri ba{ edukacija khamela te kerel klasija ki Khorani ~hib te rodingja pes. Ko Vushtrri/Vu~itrn, e Kosovakere Khorajengere reprezentanto ki Komunakiri Asambleja rodingja avtobuzeskoro transporti te del pes {ajipe e ~havege te phiren ki ma{karuni sikljovni ki Prishtinë/Priština ko avutno sikljovibaskoro ber{.

Vazdipe/keribe neve sikljovne

Trujal o Kosovo i disproporcija ma{kar e sa bareder numero sikle/studentija thaj tik no numero sikljovna, kombinirime e testoncar, butivar anena d`i ki ekskluzija kotar ma{karuni sikljovni⁶⁰ so reflektirinela pes upral e na-ma`oritetakere komunitetija leindoj kate vi e Romen, A{kalijen thaj

⁵⁴ Naj edukacija pe Romani vi Bosnaki ~hib ande e Ferizaj/Uroševac kote e Kosavake Bosancia Gorani vi Roma d`ivdinena Novobërdë/Novo Brdo (Romani), Štrpcë/Shtërpçë Viti/Vitina

⁵⁵ Ko avgusti 2008, 240 kotar 698 studentija na gele ki ma{karuni sikljovni ko Shtime/[timlje, thaj 230 kotar 582 ko Fushë Kosovë/Kosovo Polje. O prioritetija si dende ko rezultatija kotar o testija thaj e ~havengoro sukcesi. E ~have kotar e ~oroleder familije, specijalno kotar e Roma, A{kalije thaj Egiptjanija butivar na lena la~he rezultatija kotar o testiribe thaj butivar kerela pes upri lende ekskluzija. Ko septembro 2008 jekh A{kaliengoro ~havo na sine pisimo ki ma{karuni sikljovni ko Podujevë/Podujevo ba{ e bila~he rezultatija ko testi numa, pali i intervencija e Ministeriumeski ki Edukacija o ~havo psingja pes ki sikljovni.

⁵⁶ Ko septembro 2008 jekh A{kaliengoro ~havo na sine pisimo ki ma{karuni sikljovni ko Podujevë/Podujevo ba{ e bila~he rezultatija ko testi numa, pali i intervencija e Ministeriumeski ki Edukacija o ~havo psingja pes ki sikljovni

⁵⁷ Artiklo 13.2(b) Internacionalno Kovenanto pe Ekonomikane, Socijalnikane thaj Kulturakere Hakaja; Ekonomikano thaj Socijalakoro Konsili, Komiteto pe Ekonomikane, Socijalnikane thaj Kulturakere Hakaja, E/C.12/1999/10, Generalno Komentari ba{ Hakaj pe Edukacija, 08/12/1999 paragrafo 13.

⁵⁸ O numero e ~havengoro ba{ jekh si}ari si 32. Ko Fushë Kosovë/Kosovo Polje o numero si vazdimo ko 37 thaj ko jekh klasi generalno si pa{e 45 ~have. Ko Shtime/[timlje akava numero sine vazdime ko 44.

⁵⁹ O Kanuni pe Kosovako budzeto va{ e 2009 ber{ (n.o.03/1-105); Tabele pe kosovako budzeto va{ e 2009.ber{;locirime budzeteske trubuimatar; "Vazdipe fundavne sikljovne e minoritetenge", 200.000 euro; vi "Vazdipe fundavni {kola ande e Bostane/Bostanu" (Novobërdë/Novo Brdo), 34.000 evra.

⁶⁰ Prishtinë/Priština, Lipjan/Lipljan, Suharekë/Suva Reka, Pejë/Peçë, Istog/Istok, Prizren, Shtime/Štimlje, Gjakovë/Đakovica vi Fushë Kosovë/Kosovo Polje.

Egiptjanon.⁶¹ Ko akava konteksti, akala admisijakere testija {aj te rezultirinen sar bila~hi ekskluzija kotar e ma{karuni sikljovni thaj na sar e ~havengoro orientiribe ko la~he tipija kotar e ma{karune sikljovne. E internacionano standardija ba{ o haka{ ki edukacija, specijalno ki ma{karuni edukacija musaj te ovel ,,generalno phutardo,, bizi te dikhel pes odoborom e ~havengoro kapaciteto, ja palem olengoro kabilipe.⁶² Numa, vi kana e ~have si pisime ki sikljovni, e komune generalno dikhindoj vazdena d`i ko maksimumi e ~havengoro numero ko jekh klasi so rezultirinela odolesar so dela pes harneder kvaliteti ki edukacija.⁶³ Asavki situacija sine andi vi kotar e adava so o Ministeriumi ba{ Edukacija alociringja 27,260,000 Evrija ba{ keribe neve sikljovne ko 2009 ber{. Numa duj kotar sa e planirime sikljovne si ba{ e na-ma`oritetakere komunitetija, sar investicija kotar 234,000 Evrija, ja palem 0.9 procentija kotar i sasti alokacija.

Aktivitetija te integririnen pes e ~have kotar e Romane, A{kali{engere thaj Egiptjanongere komunitetija

D`aindoj palik o teksti 2004-2007^o klasija te astarel pes o ber{ kasko ciljo si 1,800 Roma A{kali{e vi Egiptjanansko ~avore ande e enja komune,⁶⁵ o trubuimatar pe zurale kerimatar te sigurinel pes e edukacijaki integracija pe Roma, A{kali{e vi Egiptjananenge ~avore si prepind`ardi pe multi-ber{eski strategija kotar e Ministeriumo pe Edukacija.⁶⁶

Ko Prizren thaj Gjakovë/Dakovica, kote so e Romaengere, A{kali{engere thaj Egiptjanongere ~have, thaj specijalno e ~haja ikljovena kotar e sikljovni bizi te agoren ola ba{i olengri ~oroli ekonomikani situacija, e komune organiziringje buhle kampanje kolencar khamenas te motivirinen e daden thaj e dajen te bi~haven pengere ~haven ki sikljovni. E Gjakovë/Dakovicakoro komunakoro direktorati ba{ edukacija dengja instrukcije e sikljovngere

⁶¹ Strategija pe integracija va{ e Roma, Ashkali vi Egiptjanansko komune ande e in Kosovo - edukacija 2007-2017. E Gavernoski strategija pe Roma, Ashkali{e thaj Egiptjanenge komunenge ande e Kosovo, 2009-2015, sila vi specifi~no katorpe edukacija.

⁶² D`i akana, o UNDP-eskoro Roma Regionalno Programo dengja stipendije 20 ~havege ko Prizren (24 ba{ e ma{karune sikljovne thaj 2 ba{ univerzitetoskere studentonge) thaj 13 ko Ferizaj/Uro{evac (10 ba{ ma{karuni sikljovni thaj 3 ba{ univerzitetoskere studentija).

⁶³ Stipendije kotar o Ministeriumi ba{ Komunitetija thaj Iranibe (50 ba{ ma{karuni edukacija thaj 10 ba{ univerzitetoskiri edukacija) si ba{ o vakti kotar januari d`i ko juni 2009 ber{. O Ofiso ba{ e Komunitetongere Bu{a planirinela 100.000 Evrija stipendijengoro fondi ba{ e komunitetija te den dumo ba{ 10 komunitetongere studentonge ko ber{.

⁶⁴ I fundavni sikljovni "Vaso Pash Shkodrani" ko Pejë/Peć; projekti kotar e Italijakiri NGO "Avsi/Tavolo trentino con il Kosovo"; rodindo kotar e Kosovakere Egiptjanija o NGO "Vizioni 02" ko Istog/Istok komuna; thaj resibaskere klasija thaj projekto implementirime kotar e Care International ki Klinë/Klina.

⁶⁵ E sikljovne ki upruni Mitrovicë/Mitrovica, Vushtrri/Vučitrn thaj Skenderaj/Srbica lena Kosovakere Albancon, A{kali{en thaj e Kosovakere Bo{njakongere ~haven. E Kosovakere Khorajengere thaj e Kosovakere Albancongere ~have khetane phirena ki Albancongiri ~hibjaki edukacija ki Mitrovicë/Mitrovica thaj Vushtrri/Vučitrn. E Kosovakere Bo{njakija thaj Kosovakere Albancija ko Pejë/Peć regioni phirena khetane ande sikljovni numa sikljona ko javereder ~hibja. Ko Pejë/Peć regioni, ko Fushë-Kosovë/Kosovo Polje, Podujevë/Podujevo thaj Shtime/Štimlje, e Roma, A{kali{e thaj e Egiptjanija khetane e Kosovakere Albanconcar phirena ko jekh sikljovne. Ki Prishtinë/Priština, e Kosovakere Khoraja, Kosovakere Albancija thaj Kosovakere Bo{njakija phirena khetane ko jekh sikljovne ja palem ko jekh klasija. Gasavi si i situacija e Kosovakere Bo{njakoncar, Kosovakere Khorajencar, Romencar, A{kali{encar, Egiptjanoncar thaj Kosovakere Albanconcar trujal e Prizreneskoro regioni, thaj e Kosovakere Albanconcar, Kosovakere Khorajencar, A{kali{encar, Goranencar thaj e Kosovakere Bo{njakoncar ko but sikljovne ko Gjilan/Gnjilanakoro regioni.

⁶⁶ Serbikane kurikulum sikljovne ki Mitrovicë/Mitrovica thaj Gjilan/Gnjilane regionija, Osojan/Osojanë, Istog/Istok, Fushë-Kosovë/Kosovo Polje, Obiliq/Obilić thaj Gračanica/Gračanicë (Prishtinë/Priština) integririnela e Kosovakere Serbon thaj e Romane ~haven. Ko Serbongere sikljovne phirena thaj e Kosovakere Bonjakongere ~have ki upruni Mitrovica/Mitrovicë thaj Leposavić/Leposaviq, thaj e Kosovakere Kroatija, Kosovakere Bo{njakija thaj e Roma ko Janjevo/Janjevë (Lipjan/Lipljan).

direktorenge te keren monitoringo thaj te den regularno reportija ba{ adava avena vaj na e ~have kotar e na-ma`oritetengere komunitetija. Mangindoj/khamindoj te del suporto ki edukacijakiri integracija trujal aksesu ki anglal-sikljovnakiri edukacija, e [vajcarijakoro Karitas thaj e Prizrenskiri komuna khetane kergje duj anglal-sikljovnakere edukacijakere khera kote so ekva{ kotar e manu{a so kerena buti si Roma, panda ko 2008 ber{. Avrijal akale lafestar, e Romane dada thaj e daja rodingje olengere ~have te oven sikavde ki Albancongiri ~hib. Ko Prizren thaj ko Ferizaj/Uro{evac, e Khetanutne Nacijengoro Zuraripasko Programo (UNDP) dengja stipendije e Romane, A{kaliengere thaj e Egiptjanongere studentonge save phirena ki ma{karuni sikljovni thaj ko univerzitetija.⁶⁷ Javera stipendije ba{ akala komunitetija si distribuirime ko 2009 ber{ kotar o Ministeriumi ba{ Komunitetija thaj Iranibe thaj kotar e Premiereskoro Ofiso ba{ Komunitetongere Bu}a.⁶⁸

Pa{e d`i akava ba{i so kerela pes lafi, e Romani komuniteta si but afektirimi kotar adava so e ~have na agorena i fundavni sikljovni, specijalno e ~haja, (kotor katar e terne prandipena) i ekskluzija thaj nanipe lila, i komuna ko Gjilan/Gnjilanakoro regiono na kergja varesavi efektivno akcija. E aktivitetija {aj te len thaj preventiva ki akava negativno fenomen, sar so si ekstra klasija ba{i akala ~have, dumo/suporti e ~havenge so mekhena i sikljovni, ja palem te organizirinen pes kampanje kolencar ka vakerel pes kobor si importantno i edukacija. Nesave sikljovngere direktorija kergje *ad hoc* khedipa e dadencar thaj e dajencar adale ~havengere save so na phirena ki sikljovni. E sikljovnakere lila ba{i romane ~have sine ko vakti dende kotar e Kosovakoro ja palem Serbijakoro Ministeriumi ba{ Edukacija, ja pelm kotar e internacionalno ja palem na-gavernoskere organizacije. Ko Pejë/Peć, Istog/Istok, thaj ande Klinë/Klina isi klasija e ~have te resen adava klasi kobor so isi olen ber{a. Akava si kerdo ba{ e Romane, A{kaliengere thaj Egiptjanongere ~havenge.⁶⁹ NGO Caritas Kosovo ki upruni Mitrovica/Mitrovicë thaj Padem ko Leposavi/Leposaviq, dena suplementarno edukacija ba{ e Romane ~have ki Serbijakiri thaj ki Romani ~hib. Ko Osojan/Osojanë (Istog/Istok) thaj Pejë/Peć, o nanipe klasija ki romani ~hib thaj nanipe kvalificirime si}ara ba{i Romani ~hib si e majbare pharipena ba{i Romani komuniteta thaj e Roma si teli o riziko te hasaren thaj te bistren pengiri dajakiri ~hib. Athinindoj kotar e Romane ~hibjakoro zuraribe ko Kosovakoro kurikulumi, nesave Romane dada thaj daja dengje sugestija ko Ministeriumi thaj ko komune te organizirinen profesionalno treningija thaj te regrutirinen Romane ~hibjakere si}aren kotar Nekanutni Jugoslavijakiri Republika Makedonija kote so i romani ~hib si zuraleder.

3. ULAVIPE E EDUKACIJAKERE SISTEMONGO THAJ PHARIPE KO MULTI-ETNIKANE SIKLJOVNENGO OPERIRIBE

⁶⁷ Pe avgo kato isi 62 ~avore, ande e pand` fundavne {kole, so sikljona pe srbiaki ~hib(upre tele 12 ~avora pe klaso). Bi leindoj sama pe lengo numero, I dezicija kotar e UNMIK-a n.o 2005/7kerela protekcija pe ~avorengere hakaja e komunitetenge kotar e Kosovake Serbon vi e vavere naalbansko komune te d`an pire edukacijaja vi dureder.

⁶⁸ Sar so phenena e informacije kotar e Komunaki direkcija va{ e edukacija, 383 ~avore kotar e {kola"Selman Riza" so d`ana odori ki sikljovni si jekh thaj jekh e kosovsko edukacijakere planeja vi programaja, arakela pes ande e eftato klaso pe dujto sprati, so vakerela kaj ande e sako jekh klaso isi 54 ~avore. Pe akava momento akava na ordela avrijal e komuna va{ e laki obligacija te vazdel neve {kolake klasija thaj te agorisarel akava problemu e bare numereja e ~avencar.

⁶⁹ E ~ave Kosovsko Serbora kotar e Uglar/Ugljare, kote so e be{utne kotar e Kosovake Serbora sa dzala teleder thaj theleder kotar e Marto 2004 thaj kote so a~ilo numa 80 familije. O ma{kar etnikano bikinipe phuv d`ala vi dureder, thaj numa nekobor terne Albansko familije a~ile te d`ivdinen ko gav. E Romane ~avora ande e {kola gindinena sar so avera phenena te siklon palik e kosovako edukacijako plano thaj programo.

Vi ko duj Kosovakere Albancongere thaj Kosovakere Serbongere areje, e Kosovakoro thaj serbijakoro edukacijakoro sistemija protektirinena e Kosovakere Serbongere thaj e Kosovakere Albancongere studenton kotar e ma'oritetakoro trujalipe thaj khamena te sigurinen olenge educiribe ko lengere dajakere ~hibja. Ko akava drom i edukacija {aj te anel d'i ki separacija. E javera komunitetija gravitirinena trujal jekh ja palem javer edukacijakoro sistemi, athinindoj kotar geografijakere, lingvistikane, ja palem kotar varesave javer faktorija.

Bazirimo upral edukacijakoro sistemi pe savo phirena e ~have, isi vi multi-etnikane sikljovne kote so sikljovena Kosovakere Albancija thaj Kosovakere Serbija javera komunitetoncar, numa nane sikljovne kote so khetane sikljovena e Kosovakere Serbija e Kosovakere Albanconcar. Vi ko izolirime situacije kote so e ~have kotar akala duj komunitetija sikljovena teli jekh u~halin, vi majodorig olengere edukacijakere sistemija si ulavdine. Butivar ma{kar e studentija kotar e Kosovakere Albancija thaj Kosovakere Serbija nane interakcija. O fakti kaj e Kosovakere Serbijakere studentija sikljovena numa ki serbikani ~hib thaj e Kosovakere Albancija sikljovena numa ki Albanikani ~hib majodorig kerela prevencija ki olengiri komunikacija.

D`ikote e Kosovakoro kurikulumoskere sikljovne lena numa e Kosovakere Albancongere ~haven thaj numa e ~haven kotar e na-Serbongere komunitet⁷⁰tijathaj e Serbijakere kurikulumeskere sikljovnenar e Kosovakere Serbongere ~havencar kotar e na-Albancongere komunitetoncar⁷¹ ki Kosova, e Kosovakere Albancija thaj e Kosovakere Serbija na phirena khetane ko sikljovne. I integracija thaj i socialnikani interakcija e studentongiri save so phirena ko Kosovakere thaj ko Serbijakere edukacijakere sistemija ko jekh sikljovne a~hovena problematikane vi majodorig. I sikljovni „Sveti Sava,, ko Bresje (Fushë Kosovë/Kosovo Polje) si egzempli ba{i akava. Angleder adava so a~hilas pes ko marti 2004 ber{, i sikljovni lela sine numa e ~haven so phirena pali e Serbijakoro kurikulumi. Ko adava vakti e Kosovakere Albancongere liderija thaj olengere politikane partije vazdije sama kaj akija sikljovni na kerela pherde kapaciteteja buti. I sikljovni sine phevdi ko marti 2004 ber{ thaj rekonstruirimi thaj phutardi ko septembro 2004 ber{. E diskusije ma{kar e Kosovakere Serbija thaj e Kosovakere Albancija khetane te istimalkeren i sikljovni zurargja pes pali i Egzekutivno Decizija so angja o Specijalno Reprezentanti kotar e Generalno Sekretari ko Khetanutne Nacije thaj akija sikljovni uli „multi-etnikani sikljovni,, kote so avenas vi e Serbija vi e Albancija. O UNMIK phutargja vi ofisi ba{ administriribe thaj monitoringo ki sikljovni. Ko oktobri 2008 ber{ akava ofisi sine phanglo thaj i komuna lelja o responsibiliteto ba{ e Egzekutivno decizijakoro implementiribe. Kotar adava vakti, o numero e ~havengoro⁷² kotar e Kosovakere Serbija thaj Romanengoro si tikneder thaj o numero kotar e Kosovakere Albancongere ~havengo thaje A{kaliengo bajrovela,⁷³ thaj e ~have sikljovena ko javera katija thaj ko javereder smene, a komunikiribe nane ma{kar lende. Sostar o numero e ~havengoro so

⁷⁰ E Goransko ~avore vi e sikljara na sikjoven ko prostoriye kotar e ma{karutni {kola ande e Dragash/Dragašu kotar e 2007. ber{, a e sobe kotar e fundavni {kola „Nezim Berati/ Nebojša Jerković, naj phutarde kotar e septembro 2008. ber{.

⁷¹ D`i kote e kosovako edukacijako plano vi programo naj pe srbikani ~hib, 2006.ber{ o srbikano Kordinativno centro va{ e Kosovo thaj e Metohija rodijas kotar e Goransko sikljara te den peski signatura pe kosovsko vaj srpsko kontraktora. E sikljara kas si kontrakto e Republika Srbijaja resljarena la~eder kontraktoske kondicije thaj o pokimos si la~eder.

⁷² D`i kote e duje goransko siklarengere kotar e 1 d`i ko 4 klaso naj dendino te iranen pes palik ande e {kola, o kosovako direktoro lijas inicijativa te phenel "kheresko tertipi" thaj o responso pe adava, sine kaj sa e goransko sikljara mukle i {kola pe 17 marto o OSCE kerdas konstatacija kaj e so duj reprezentatoara kotar e komuna Dragash.Draga{so gindinena kaj e kheresko tertipi naj {ukar (20 mart), vi e reprezentatora kotar e Serbijako Ministeriumo va{ e edukacija ande e Kosovo phendas kaj e ~avora ka ie\ranen pes kana o {kolalo kherutno tertipi ka pharuvel pes (23 Marto). I komuna resljardas akava mangin pe 24 marto.

⁷³ Akala atakora sine ko 10 februaro, 1 vi 3 marto 2009.

sikljona pali e Serbongoro kurikulumi si tikneder, a~hovela o riziko akija sikljovni olenge te phandavel pes.⁷⁴

D'i ko februaro 2009 ki diz Dragash/Draga{, e Goranija thaj e Kosovakere Albancongere si}ara thaj e ~have na ulavenas e sobe ko duj sikljovne kote so sikljonas e duj komunitetija.⁷⁵ Ko septembro 2008 e {erutneskiri decizija preveniringja e Goranengere si}aren saven na sine kontrakti e Kosovosar te khuyen ki sikljovni. Kotar 2006 ber{ e Goranengere si}ara skrinisarde kontraktija ekskluzivno e Serbijakere Ministeriumesar ba{ Edukacija.⁷⁶ Akija situacija kergja 135 Goranengere `have te phiren ki edukacija ki Serbikani ~hib. Kotar o januaro 2009 ber{, kana hasargja pes sasto semestri, e si}aren thaj e ~haven kotar Dragash/Draga{ ,,Nezim Berati/Neboj{a Jerkovi},, fundavni sikljovni, nasine olen javer opcija thaj kergje satelit sikljovne ko {tar gava soleja o organiziribe ki regularno edukacija sine ~hinavdo. Sar egzemplo e ~have kotar 5-8 klasi phirena numa trijanda minutengere klasija duj dive ko kurko. Pali i vizita so kergja e OSCE-skoro U~ho Komesionari ba{ Nacionalno Minoritetija ko februaro 2009 ber{, i komuna, o Premieri thaj o Ministeri ba{ Edukacija dengje plo lafi te sigurinen lokhete iranibe e Goranengere ~havengo thaj olengere si}arengo palpale ki sikljovni. Ko 3 marti e \goranengere ~have kotar 5-8 klasi irangje pes ki sikljovni, numa e ~have kotar 1-4 klasi na irangje pes palpale. Sar te si, ko 17 marti thaj e si}ara vi e ~have kotar 5-8 klasi iklile sikljovnatar sostar sine olen interferencije e Kosovakere kurikulumoskere direktoriesar thaj readmisija ko aktivitetija sar Serbijakere kurikulumoskere si}ara.⁷⁷

I sikljovni ko Pone{/Ponesh (Gjilan/Gnjilane) si javer egzmplo ba{i adava sar i politika anela d'i ki pozicije te ulaven pes e Kosovakere Albancongere komunitetija thaj e Kosovakere Serbongere komunitetija. E sikljovnakoro kher sine vazdino/kerdo kotar e finansijakoro a`utippe kotar e Britanijakiri Ambasada ba{ e duj komunitetija te {aj te sikaven ko lengere ~hibjengere kurikulumija, numa te ulaven o klasija ba{i fizikani kultura. Sar te si, kana skrinisargja pes ko sikljovnakoro duvari kotar jekh manu{ kotar o Kosovakiri Liberacijakiri Armija ,,Kosovo Republika,, so ulavgja akale duje komuniteton. Ko Rahovec/Orahovac multi-etnikani fundavni sikljovni kerdini ko 2001 ber{ khamelas te anel khetane e Kosovakere Albancon, Kosovakere Serbon, e Romen thaj e Egiptjanon khetane, na{tine sine te anel e Serbongere ~haven soske olengere dada thaj daja vakerenas kaj nane siguriteto ba{ e ~have thaj legargje olen ki edukacija avrijal kotar e Kosovovako edukacijakoro sistemi.

I fundavni edukacija ko Janjevë/Janjevo ilustririnela jekh majodorutno paradoksi ki ko-habitacija. E sikljovnja isi trin direktorija thaj trin anava. E Serbijakoro kurikulumeskoro direktori vakerela e sikljovnake ,,Vladimir Nator,, e Kosovakoro Kroatengoro direktori akharela e sikljovnja ,,Janjevo,, thaj i komuna Lipjan/Lipljan thaj Kosovakoro Albancongoro direktori e sikljovnjake phenela ,,Shtefan Gjeqovi,,. E Kosovakoro Kroatengoro direktori si ~hivdo sar {erutno ki sikljovni kotar i komuna numa e ~havore ki akija sikljovni sikljovena d`aindoj pali Serbijakoro

⁷⁴ Artikli 6.1 kotar I Konvencija ba{ e Nacionalno Minoritetongoro Protektiribe phenela e avtoritetonge: "khamela pest e motivirinen o ruhi ba{i toleriribe thaj interkulturakoro dijologo thaj te keren effektivno aktivitetija te promovirinen respekti thaj haljovibe ki kooperacija sa e manu{encar save so d'ivdinena ki lengiri teritorija, te ikeren d'i ko manu{engoro etnikano, kulturakoro, lingvistikano thaj religijakoro identiteti, specijalno ko edukacijakoro umal, kultura thaj mediumija."

⁷⁵ Kotor 8.12. Kanuni pe komunitetengo hakaj, 2008 ber{.

⁷⁶ Artiklo 26, Univerzalno Deklaracija ba{ Manu{ikane Hakaja, 1948; Art. 13.1, Internacionallno Kovenanto pe Ekonomikane, Socijalnikane thaj Kulturakere Hakaja, Generalno komentaro n.o 13; Hakaj pe edukacija, socijalno vi kulturno hakaja Bi{ thaj jekhto sesija (1999)

⁷⁷ Fehmi Rexhepi&Frasher Demaj, 2006, Historia 6, Libri Shkollor Prishtina, rigori 113-4.

kurikulumeskiri edukacija. E Kosovakere Albancija, A{kaliye thaj e Kosovakere Khoraja lena edukacija ki albanikani ~hib ko jekh kati; e Kosovakere Kroatija, Kosovakere Bo{njakija thaj e Roma lena edukacija ki serbikani ~hib ko javer kati.

Relativno pozitivno egzemplo avela kotar e fundavni sikljovni ki Mogila/Mogille thaj Binač/ Bincë (Viti/Vitina), kote so nesave klasija kotar e Kosovakoro thaj e serbijakoro edukacijakoro sistemi ulavena e sikljovnakoro kher ki jekh smena. Ko Pone{/Ponesh (Gjilan/Gnjilane) thaj Jasenovik (Novobërdë/Novo Brdo), e sikljovne operirinena teli duj diferentno sistemija numa ulavena e sikljovnakoro kher numa ko javera smene. O than na dela {ajipe ba{i interakcija ma{kar e ~havore. Sar egzempli/misal ko Pone{/Ponesh ki sikljovni i pauza si 45 minutija ma{kar e duj smene thaj e ~have kotar akala duj smene na{ti te arakhen pes. Ko Jasenovik, 15 d`i ko 30 minutija pauza ma{kar e smene dela varesavo {ajipe ba{i interakcija ma{kar e ~have, specijalno milajesar kana e ~have kerena sporti ki sikljovnakiri avlin.

I satelit fundavni sikljovni ,,Pandeli Sotiri,, ki Plemetinë/Plemetina jekhe vakeske komunitetakoro kampi (Obiliq/Obili) si jekh misal/egzempli kotar ~orolo kvaliteti thaj sgregirimi edukacija kerdi numa ba{ e Romane thaj A{kaliyengere ~have so resljarena sikljovibe kotar e na-kvalificirime sikljara. E neve sikljovnakoro keribe/vazdipe ka anel d`i ko integracija e ~havengiri e Kosovakere Albancongere ~havencar ko sikljovno ber{ so avela. Ko 2008 ber{ duj angleder ulavde klasija 53 A{kaliyencar, Egipjtjanoncar thaj Romencar sine la~he integririme ki multietnikani sundavni sikljovni ,,Selman Riza,, ko Fushë Kosovë/Kosovo Polje.

Varekana, o fakti kaj e ~have phirena ki jekh sikljovni ja palem ko jekh klasi na phenela kaj reslja pes d`i ki integracija. Ko Ferizaj/Uro{evac, e A{kaliye vakergje kaj varekana, specijalno jevendasar e ~haven mekhena te be{en dureder kotar o koftori/{poreti thaj pa{e d`i ko pend`ere. Avrija kotar i sikljovni e ~haven akharena bila~he alavencar thaj varekana vi e Kosovakere Albancija marena olen. Pali jekh serija kotar asavke mariba kotar e Kosovakere Albancongere ~have,⁷⁸ e A{kaliyengere dada thaj daja si daravde te mekhen pengere ~haven ki sikljovni.

4. E KOSOVAKERE KOMUNITETESKORO PREZENTIRIBE KO SIKLJOVIBASKERE LILA

D`aindoj pali e KonvencijaKotar e Evropako Konsilo ba{ e Nacionalno Minoritetongoro Protektiribe,⁷⁹ e hakaja ba{ e komunitetija rodona o Kosovakoro edukacijakoro kurikulumi te u~harel e historija, kultura thaj javera atributija kotar sa e komunitetija save so tradicionalno d`ivdinena ki Kosova thaj te kerel pes ruhi ba{ respekti, haljovibe thaj tolerancija

⁷⁸ Suzana Raji}, Kosta Nikoli}&Neboj{a Jovanovi}, 2005, Istorija 8: Za 8 Razred Osnovne [kole, [tampa "Kultura" Ba}ki Petrovac, rigori 27&134-5tar Serbijatar.

⁷⁹ "E slobodije vi politiko premise dendine kotar e terne Khoraja naj sas bud vrama. Khana lijes peski zor, von lendine akcije mamuj e nacionalno albansko mi{kipe. E terne Khoraja lije te keren opstrukcija ande e albansko {kole thaj ande e kulturake khera, te chiven ande e panlipe e albansko patrioten thaj vaver. Akala aktivitetija sar vi e pokimatar/takse pokimata pe askerengo serviso vazdijas holi kotar e albansko manu{a mamuj e re`imo kotar e terne Khoraja... E albansko komitetija vazdije pesko organiziribe mamuj e Otomana. Ande a avgo kotar kotar e masek April 1910 o maripe sar kulminacija resljardas ande e Pri{tine/Pristinë.regiono. Vazdijas pes vi dureder ande e Kosovo ki Dibra provincije."Lendino kotar: Fehmi Rexhepi & Frasher Demaj 2005, Historia 8 shkolla e mesme e ulet, Shtepia Botuese "Libri Shkollor" Prishtinë/Priština, rigori.105.Dikh vi i rigori. 68, 78 & 104-111.

⁸⁰ Palik adava si inkorporirime ande e Tagarnipe e Serbongo, Kroatengo vo Slovincengo1918 sar kotar kotar e Srbija.

ma{kar olende.⁸⁰ Majodorig, phenela pes kaj khamela pes e komunitetongere reprezentantija thaj olengere organizacije te oven konsultirime d`ikote na zurarena pes asavko jekh kurikulumi. Ki praktika, ko pali-konflikteskoro trujalipa, praktike kotar e duj ulavdine sikljovnakere sistemija na anena d`i ko sistemi kotar inter-kulturakiri edukacija kote so o identiteti sakone jekhe manu{eskoro ka ovel prezervirimo, te sikljole pes e javerengoro identiteti, ka ovel haljovibe thaj ka ovel promovirime i tolerancija. Te ~hinavel pes o kontradiktorno sikavibe e historijakoro ktoar e Kosovakere Albancija thaj Kosovakere Serbija. Nane panda baro than te akomodirinel pes e specifike kotar e javera komunitetongere historije. Nanekomunako-specifi~no,,nacionalno,, subjektija thaj dajakiri ~hib ba{ e majdukhavdine grupe (Roma, A{kalije, Egiptjanija, Goranija, Kosovakere Kroatija thaj Kosovakere Montenegroja) thaj nane adekvatno prezervacija ko lengoro identiteti.

Ulavipe thaj konflikti ko avtoritetija

E Kosovakoro realiteti si karakterizirimo e socijalno, politikane thaj administracijakere separacijasar ma{kar e Kosovakere Albancongere thaj Kosovakere Serbongere komunitetija. O ulavipe thaj e konfliktija ma{kar e avtoritetija sikavela pes panda buteder pali i deklaracija ba{ korkorutnipe andi kotar e Kosovakiri Asamblej ko 17 februari 2008 ber{. Ko edukacijakoro umal , i egzistencija ktoar e duj ulavdine, divergentno thaj butivar ki kompeticija sikljovnakere sistemija na anela d`i ko adava te promovirinel pes ,,haljovibe, tolerancija thaj amalipe ma{kar e nacije, rasakere, ja palem ma{kar e religijakere grupe,, ja palem te ,,del pes kontribucija te avel pes d`i ko sanmsari/namaripe,, sar so vakerela i Univerzalno Deklaracija ba{ e Manu{ikane Hakaja thaj i Internacionalno Kovenanti pe Ekonomikane, Socijalnikane thaj Kulturakere Hakaja.⁸¹ Sar so si angleder phendiono e Kosovakere Serbongere sikle/~have phirena ko sikljovne finansirime thaj legarde kotar e Serbijakoro Ministeriumi ba{ Edukacija. Upral sa, e tikneder komunitetija gravitirinena ko akava sistemi athinindoj kotar e geografijakiri lokacija, ~hib thaj religija. Odola so d`ivdinena ko Kosovakere Serbongere enklave d`ana pali e Serbongoro kurikulumo d`ikote e javera phirena pali e Kosovakoro kurikulumi.

E duje edukacijakere sistemon isi, ko fakti, zor te cementirinen i agjaar da bari hev ma{kar e duj komunitetija. Vi e duj sikljovibaskere lila, vi kotar e Kosovakere Albancija vi kotar e Kosovakere Serbija sikavena numa olengere rigeskiri historija. Na lena sama ba{ akanutni situacija ko Kosovo thaj buteder prezentirinena ko lila i historija kotar, jekhe rigatar Albancongiri thaj javera Serbongiri historija. Kosovakere Albancongere historijakere lila fokusirinena pes upral e Albancongere protagonistija, thaj ko akala lila e Slavura avile te len e ,,Albancongiri phuv,, kote so von marge pes thaj asimiliringje e proto-Albancongere plemen (numa na ko Kosovo thaj ki Albanija).⁸² E Serbongere sikljovibaskere lila palem, ekskluzivno prezentirinena e Kosovo sar ,,Kuna e Serbijakere Nacijakiri,, thaj phenela pes kaj e Albancija avile kotar e Albanija.⁸³ Vi ko duj kurikulumija, e duj nacijengere historije si sikavde sar jekh opresija thaj nacionalno maripe te ikljovel pes avri kotar e Otomanengiri Imperija. D`aindoj pali i verzija so sikavela pes ko Kosovakoro kurikulumi i opresija e Albancongiri thaj olengoro nacionalno maripe⁸⁴ savo so na agordingja akalesar, numa gelo

⁸¹ Suzana Raji}, Kosta Nikoli}&Neboj{a Jovanovi}, 2005, Istorija 8: Za 8 razred Osnovne [kole, [tampa "Kultura" Ba}ki Petrovac, rigori 27&134-5.

⁸² Ko historijakere lila ba{ o pan~to thajtohtoto klasi, nane, sar egzemplo, nisavi referenca ba{ e Kosovakoro konflikti 1998-1999. E Milo{evijeskiri era si phendini sar periodi kana e relacije javera Republikencar kolencar astargja pes o bareder bihaljovipe.

⁸³ Jekh thaj jekh e albansko lilencar kotar e istorija kotar e 6 dzi 9 klaso.

⁸⁴ "Telal e asavke kondicije e Srbora iniciringe militarno thaj policisko propaganda na numa mamuj o KLA (Kosovaki Militarno Armija) numa vi mamuj i civilno populacija, scena katar e barbarizmo, mudaripe, masakro pe civilija (~avore, romnja thaj phure) tarde khera thaj

majodorig mamuj e ,,zorasar,, inkluzija ki Serbia.⁸⁵ E Kosovakere Serbongere ~have kotar o ohtoto klasi sikljovena kaj e Albancija sine gavutne manu{a saven so sas bakre thaj guruva, thaj trujal e Lumako Maripe II o Kosovo sine kotar Bare Albanijatar, ko savo vakti but Serbia sine mudarde thaj deportirime te {aj etnikane te vu`arel pes o Kosovo.⁸⁶ Sa ko sa, e Serbongere historijakere lila na{ena kotar e vu`i thaj klaro Balkaneskiri historija,⁸⁷ d`ikote Kosovakere Albancongere koperativno historikane lila⁸⁸ na kerena adava. E Kosovakere Albancongere fundavne sikljovngere ~have likljovena, sar egzemplo, ba{ o masakri e Kosovakere Albancengo kerdino kotar e Serbijakere aserija thaj policija ko 1998-1999.⁸⁹ Duj rigore avrijal kotar e 175 hramonena pes ba{ e Kosovakiri Liberacijakiri Armija thaj olakoro komandanti Adem Jashari.

Serbijakere kurikulumoskere sikljovne

E Serbongoro kurikulumi ba{ fundavni sikljovni (klasiya 1-4) lela 20 arija ko kurko kolendar 9 si ba{ sikljovibe e Serbongere ~hibjaki, literatura, arti, muzika thaj religija. E historijakoro sikljovibe astarela kotar o klasi 5. O numero kotar sikljovibaskere arija barile kotar 27 ko 30 ko klasiya 5-8 thaj pa{e jekh trito kotar arendar (10 arija) si dende ba{ e komunako-specifi~no,,nacionalno,, subjektija. Akava kurikulumi sikljovela pes ki sasti Serbia, thaj nane specijalno reference ba{ e Kosovakere Serbia. E lila na prezentirina e Kosovakiri historija, numa prezentirina e Serbongere nacijakiri generalno dikhindoj bizi varesave faktija thaj historikane analize. E Kosovakere Serbongere ~have sikljovena ba{ e Albancija numa ko vakti kotar e Lumako Maripe II thaj majodorig. Ba{ e geografija, e ~have sikavena pes kaj o Kosovo si teluni Serbijakiri provincija kote so d`ivdinena but Albancija.⁹⁰

bilachipe. Majbare masakorasine ko Februaro thaj Marto ande e Drenice/Drenicako regiono. Gasave masakrora sine kerdine pe Albansko populacija ande e sasto 1998 ber{pe sa e thana ande e Kosovo." E lila referirina ba{ e Raçak/Račak and the Dreničë/Drenica region (Skenderaj/Srbica, Glogoc/Glogovac, Malishevë/Mališevo, thaj upruno kotar katar e Mitrovicë/Mitrovica region). " Fehmi Rexhepi, 2006, Historia 9, Libri Shkollor Prishtina, rigori 168. E Bo{njakongere ~hibjako lil "O Manu{ thaj i Natura" phenela : "Serbijaki zor na{ti sas te pharuvel e etnikane strukture manu{endar ki miri phuv/them. O dilipe e barbarengoro sasa majbaro ko 24 marti thaj 12 juni." Rasim Bejtullahu, Muhamet Bicaj, Ragip Rrustemi, "O Manu{ thaj i Natura" 3to klasi ki fundavni sikljovni, Libri Shkollor, Prishtina 2007, rigori 67.

⁸⁵ Pali lilengi konsultacija thaj diskusija e Kosovakere serbnogere ~havencar ko Štrpce/Shtërpçë, Viti/Vitina, Gjilan/Gnjilane, Novobërdë/Novo Brdo, thaj Kamenicë/Kamenica Dikh vi o Rada Sitarica & Milutin Tadić, 2008, Geografija va{ e {ovto klaso ande e Fundavni[kola, Institutot pe lila, Belgrado, pp. 90-91 kote isi ande e 2002 statisti~ko data va{ e Serbia thaj Kosovo vi Metohija: numero kotar e themutne: 9,396,000 (2001 popiso Kosovo vi Metohija 1,900,000 themutne)" vi mape kotar e Serbia rigori 90 vi 91 chuvindoj thaj e Kosovo. Rada Sitarica & Milutin Tadić, 2008, Geograsko Butikeribasko lil va{ e [ovto Fundavni, Belgrado, p. 66 (kote I teritorija e Serbijakisi sar pe komperaciaj e Centralno Serbijaja, Vojvodina, vi Kosovo thaj Metohija) p. 63 (kote so e kardinalno punktija pe Serbijaki mapa si pe teluno punkti kotar e Serbia.

⁸⁶ D`aindoj pali e si{ara ko Gora`devac/Gorazdec Sigë/Siga, Brestovik/Brestovikë (Pejë/Peć), thaj Osojane/Osojan (Istog/Istok), thaj historija e Serbongi thaj Serbijakere themeski so sikljovela pes ko fundavne thaj ma{karuni edukacija ; historijakere lila dena informacija ba{ etniciteto kotar e etniciteto e manu{engo save so d`ivdinena ko Kosovo ; thaj e Albancongere komunitetakere historije u~harena o vakti kotar e Ilirija, trujal Otomanengiri Imperija, i konverzija ko Islami, e Balkaneskere maripa i avgo thaj e dujto Prizreneskiri liga, e lumakere maripa, so a~hilo pes ko 80 thaj 90 ber{a. E Romengere thaj e Bo{njakongere komunitetija ka oven u~harde lekcijencar kotar e regioneskiri historija.

⁸⁷ E Direktorija vi e sikljara pe škola ande e Rahovec/Orahovcu i Velikoj Hoçi/Hoçë e Madhe.

⁸⁸ Vakerdo e manu{encar kotar Prishtinë/Priština save so e Serbongoro kurikulumi u~harela e nacijen thaj e nacionaliteton, leindoj kate e Bo{njakon, Kroaton thaj e Albancon, bare fokusosar ki Nekanutni Jugoslavija thaj Balkaneskoro konteksti. E Kosovakere Khorajengere komunitetija si vakerdi numa ko konteksti kotar e Otomanengoro Thagaripe

⁸⁹ E Kosovakere Bo{njakongoro komuniteti lela sama ba{ olengere kulturakoro prezerviribe/ikeribe thaj olengoro religijakoro identiteti teli e Serbijakoro kurikulumi, thaj kriticizirina e sijaren thaj e sikljovngere direktoren kaj na kerena but ba{ olengoro identiteti. Sar egzemplo, o sikljovibe ba{ e religija ko nesave sikljovne ikerela pes ki upruni Mitrovicë/Mitrovicë ba{ e Kosovakere Bo{njakija, vi ba{ e Kosovakere Serbia.

⁹⁰ Prizren, Mamuşa/Mamushë/Mamuša, Gjilan/Gnjilane, i Prishtinë/Priština.

E ~haven isi diferntno gindipe ba{ e aktuelno kontenti ko serbongere lila thaj sar si prezentirime e javera komunitetija ko lila. Akala gindipena ba{ e lila dena jekh informacija ba{ e etniciteto kotar e manu{a save so tradicionalno d`ivdinena ko Kosovo,⁹¹ d`i ki keografija thaj historijakere lila kerindoj reference ko sa e komunitetija tradicionalno prezentirime ki leindoj kate vi o Kosovo,⁹² thaj isi tekstija ba{ e nacionalitetija (Bo{njakija, Kroatija thaj Albancija) thaj limitirime reference ko Khorajengere komunitetija.⁹³

Varekana e lingvistikane trubujimata kotar e javera komunitetija si ~aljarde sar so si ki Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan) sikljovni kote so e Kosovakere Kroaton, Kosovakere Bo{njakon thaj e Romane ~haven isi sikljovibe ki lengiri dajakiri ~hib trinvar ko kurko. Kotar 2003 ber{ ki jekh sikljovni ki upruni Mitrovica/Mitrovicë thaj ko nekobor javera fundavne sikljovne ko Gjilan/Gnjilane, Kamenicë/Kamenica and Ugljare/Uglar (Fushë Kosovë/Kosovo Polje), isi olen duvar ko kurko lekcije kotar e romani gramatika. I kontraverija ba{ kodo te sikljovel pes i romani ~hib ki kirilica ja palem ki latinica si pharuvdo odolesar so si lende e latinicakere lila. Sar te si, vi odorig kote so *ad hoc* si dende varesave provizije e ~havenge thaj sikljovena pengiri dajakiri ~hib, nane provizije te promovirinel pes thaj te sikavel pes i kultura, historija thaj religija.

Ko Dragash/Draga{ e direktorija ko sikljovne kote so e Goranengere ~havore phirena d`aindoj pali e Serbijakoro kurikulumi ko fundvne thaj ko ma{karune sikljovne, e si}arenge si dendo {ajipe d`i ko 30 procentija kotar o kurikulumi te sikaven thaj te u~haren i historija, kultura thaj javera specifikane atributija e lokalnikane komunitetonge. Odoleske, e dada thaj e daja, sar vi e ~havore ha~arena kaj olengere komunitetija si la~he reprezentirime ko lila thaj ko sikljovibaskoro procesi. Numa, ko edukacijakere materijalilon nane but reference ba{ e goranengiri komuniteta. E Kosovakere Bo{jakongere ~have save so phirena pali e Serbongoro kurikulumi ki upruni Mitrovica/ Mitrovicë thaj Leposavić/Leposaviq pa}ana kaji historija thaj i kultura olengere komunitetaki nane la~he prind`ardi, sostar von sikljona buteder e Serbongiri historija thaj kultura, tikne varijacijencar ja palem ekstra lekcijencar save so ikerena d`i ko Kosovakere Bo{njakongoro identiteti.⁹⁴

Sikljovne pali e Kosovakoro kurikulumi

Ko Kosovakoro kurikulumi ki fundavni edukacija (klasija 1-5) e komunake-specifi~no ,,nacionalnikane,, subjektija ki dajakiri ~hib, arti, muzika thaj historija u~herena jekh trito kotor d`i ko jekhva{ (9-11 arija) totalno ko klasija (20 d`i ko 25 arija).E historijakoro sikljovibe astarela ko 5to klasi. E nacionalnikane subjektija si pa{e jekh trinto kotor katar e studiribaskere programija ki u~heder edukacija (klasija 6-9).

Ko uprune komune, ko Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan and Zubin Potok, e izolirime Albancongere komunitetija, lena fundavni edukacija ki lengiri dajakiri ~hib d`aindoj pale e Kosovakoro kurikulumi, leindoj kate vi e komunako-specifi~no ,,nacionalno,, subjektija. Sikljovibe ki dajakiri ~hib ki ma{karuni thaj ki u~heder edukacija {aj te len numa teleder kotar i len Ibër/Ibar. Akate nane inicijative save so ka keren kontaktija e Kosovakere

⁹¹ Mitrovicë/Mitrovica, Vushtrri/Vučitrn, Janjevo/Janjevë (Lipjan/Lipljan).

⁹² I korkorutni asertacija sikavela pes kaj ovela dependentno kotar o konteksti. Javere lafencar, e komunitetakere manu{a ka deklaririnen pes sar Khoraja kana ka mangel thaj kana si la~he olenge, so kotar javer rig phenela kaj akija komuniteta lokhete integrirnela pes lokhete ko Kosovakere Albancongiri komuniteta trujal o edukacijakoro sistemi.

⁹³ Dikh I futnota 79. Haing: Rasim Bejtullahu, Muhamet Bicaj, Ragip Rustemi, "O Manu{ thaj I Natura" 3to klasi ki fundavni sikljovni, Libri Shkollor, Prishtine/Pri{tina 2007, rigori 67.

⁹⁴ E Roma, A{kaliye thaj egiptjaniya kotar Obiliq/Obilić, Hallaq i Vogël/Mali Alaš (Lipjan/Lipljan), Klinë/Klina and Shtime/Štimlje.

serboncar, ja pale promoviribe e ~have te sikljon vareso ba{i akija komuniteta thaj olengiri ~hib.

E Kosovakere Khorajengere ~have pengiri edukacija lena ki Khorani ~hib⁹⁵thaj ki Albanikani ~hib.⁹⁶ E Kosovakere Khorajengoro kurikulum lela e nacionalno subjekton thaj si skrinisarde kotar e Kosovakere Khorane ekspertija. Bi{ d`i ko 30 procentija katar e hisotirjakere lila u~harena i historija e Kosovakere Khorane komunitetako thaj e Khoranipaski historija thaj olakiri influencia ko Balkani. E lila ba{ e fundavni edukacija generalno {aj te arakhen pes thaj adala lila ba{ e ma{karuni sikljovni anena pes kotar o Khoranipa thaj nane olen nisave reference ba{ e Kosovakere Khorajengeri komuniteta. E manu{a kotar Prishtinë/Priština thaj Mitrovicë/Mitrovica nane ~ale odolesar so nane la~hi olengiri reprezentacija ko Kosovakoro kurikulumi thaj lena sama ba{ adava so ko adala lila o Khoranipe si sikavdo sar okupatori. D`aindoj pali akala roviba kotar e Kosovakere Khorajengiri komuniteta thaj e rekomandacije kotar e Khorajengoro Ofisi ki Kosova, ko 2007 ber{ o Ministeriumi ba{ Edukacija kergja pharuvibe ko kurikulumi thaj ko lila, resarinasar/cilosar te den burteder objektivno kulturakiri thaj historijakir reprezentacija ba{ akija komuniteta. D`ikote ko Mitrovicë/Mitrovica thaj Vushtrri/Vučitrn e Kosovakere Khorajengere komuniteta nane {ajipe ba{ educiribe ki dajakiri ~hib thaj nacionalno-subjektongiri edukacija,⁹⁷ e Kosovakere khorajengere reprezentantija ko Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan) d`i akana kergje adava.

E Kosovakere Bpo{njakongere manu{a ki Prishtinë/Priština nane ~ale kotar e bila~hi reprezentacija olengere komunitetako ko Kosovakoro kurikulumi. Kotar javer rig, e negativno reprezentiribe e Kosovakere Serbongere komunitetako, specijalno ki relacija e adad`ivesutne konfliktoncar, si sikavdine vi ko varesave lila kolendar so sikljona e Kosovakere Bo{njakija.⁹⁸ Akala ~have so sikljovena reportirinena kaj sikljona ba{ e Bo{njakongiri ~hib thaj literatura, numa khamela pes olenge, numa khamela pes te sikljoven buteder ba{ e Kosovakere Bo{njakija. E Bo{njakongere ~hibjakere si{arenge khamela pes buteder suporti, ba{ e lila thaj organiziribe ko edukacijakere thaj kulturakere aktivitetija save so ka motivirinen e ~haven te ikeren d`i pe lengoro komunitetakoro identiteti.

E Romengiri, A{kaliengiri thaj e egiptjanongiri ~hib, historija thaj kultura nane ~hivde andre ko Kosovakoro kurikulumi. E Romane dada thaj daje ki Klinë/Klina, lena sama ba{ adava kaj olengere ~hve na{tit e sikljon thaj te vakeren ki romani ~hib avrijal kotar olengiri familijakiri thaj privatnikani sfera, thaj adalesar lokheste hasarena olengoro historikano thaj kulturakoro barvalipe. E Roma, A{kalije thaj e Egiptjanija phirena ko sikljovne kote so sikljola pes pali e Kosovakere Albancongoro kurikulumi, ja palem pali e Kosovakere Serbongoro kurikulumi. Akala kurikulumija khamela pes te den andre vi informacije ba{ e olengiri kultura, historija thaj identiteti.⁹⁹ E A{kalije phende kaj e Kosovakoro kurikulumi na dela {ajipe

⁹⁵ Manusha kotar e Fushë Kosovë/Kosovog Polja vi Podujevë/Podujeva.

⁹⁶ Sar so rodela pes kotar e komune ande e Gjilan/Gnjilanu, Prizrenu i Gračanici/Gračanicë. Jekh romano autori kotar e Prizren ande e 2002 ber{ kerdas Komisija te kerel bu~i palik e edukacijako plano vi programo va{ e romani komuna. Adaja Komisija nikana na dijas rekomandacije vaj pharuvipen pe edukacijako plano vi programo. Ande 2003 vi 2004 i romani komuna ande e Ferizaj/Uro{evac vi Prizren rodijas fakultativno klasija pe romani ~hib thaj dijas edukacijalko plano vi programo va{ e jekh predmeti pe romani ~hib, kultura vi istorija.

⁹⁷ Strategija pe integracija e Romengi A{kaliengi thaj Egiptjanengi ande e Kosovo, 2008 ber{ rigori 24.

⁹⁸ Proekti kotar e Ministeriumo va{ e ,edukacijako plano vi programo pe romani ~hib, sar dajakeri ~hib e Romenge A{kalienge vi Egiptjanenge, aprilo 2008 ber{.

⁹⁹ Ande e 2004 I fizibiliti studija a`utimo kotar e OSCE thaj o Ministeriumo ba{ e Edukacija dijas rekomandacije te vazdel pes i Romane ~hibjakero kurikulum e eksterno ekspertisar (kotar e thema kote so isi simularno kurikula thaj si vazdimi)si panli e sikljarencar kotar e Romani komuna thaj dela kfalifikuimo lungi vrama treningo e Romane ~hibjakere sikljarenge.

olengere ~hvenge te sikljon ba{i e identitetija kotar e javera na-
ma`oritetakere komunitetija.¹⁰⁰Roma vi e Egipjana ciljo si ande e Kosovake
lila te del pes vakeripe pe lengero avipen kotar e Indija thaj e Egipet.

D`i kote ande e Prizren vi Ferizaji/Uro{evac e Romane komune lendine turlije
inicijative kasko ciljo si te vazden pes edukativno modelija pe lengi
kultura, historija vi tradicija,¹⁰¹i Egipjansko vi i A{kalisiko komuna ande e
Pejë/Peć vi Mitrovicë/Mitrovica ulavena i ~hib thaj e religisko tradicija
jekh thaj jekh e Kosovako Albansko komunasar thaj lengo prioriteto si i
edukacijaki integracija upral e komunaki introdukcija-specifi-noe
edukacijakere krucijalno subjektoncar. E Roma A{kaliije thaj e Egipjanengi
komuna ande e Prizrenosko regiono ad`ikerela bud kotar e Strategijaki
integracija pe Roma A{kaliije vi Egipjanengi komuniteta ande e Kosovo laki
implementacija thaj vazdipe kotar e bazi~no modulora pe Romengi A{kaliijengi
vi Egipjanengi tradicija, kultura vi historija pe generalno kurikula pe aver
~ibja kotar e instrukcije.¹⁰²Ande e 2009, o Ministeriumo ba{ e Edukacija
manglas te vazdel proekto te phandel o gapo panli e Romane komunasar odoleja
so ka vazdel sikavibasko predmeto/subjekto pe Romani ~hib.¹⁰³ O proekto
involvirinel Romane komunaki reprezentacija, numa le themeske love, d`i
akak naj vazdimo khan~ik soske naj klaro lungi vramaki institucionalno plano
pe treningo, si cikno numero kotar e Romane ~ibjake sikljara, naj dendini
evaluacija va{ e potencijalno rodipena thaj finansisko a`utipen pe lila,
thaj i sugestija si okaj o proekto dureder trubuj te vazdel pes te {aj te
ovel zuralo impakto.¹⁰⁴

5.OFICIJALNO ^IBJAKORO SIKLJOVIBE KOTAR E NA-MAD`RITETAKE STUDENTIJA

Telal i legislacija so si ande e Kosovo, ande e fundavni vi ma{karni {kola
vaj klasija kote so i ~hib pe instrukcije naj oficijalno ~hib, e ~avora si
telal e obligacija te siklljon i oficijalno ~hib palik lengo mangipe. Sar te
si e Kosovako kurikula pe Bosniako vi Turci~ko chibja na dikhela i dujto
oficijalno ~hib sar obligatorno sar fakultutativno predmeto, numa vareso so
o dada, daja vi e ~ave {aj te len. E Bosansko vi e Kosovsko Turkora dada
thaj daja mangena olengere ~ave te sikljojen duvar ando kurko klasija pe
Albanijaki ~hib. Dzi kote o dada thaj e dadn naj len asavki opcija te roden
kotar e Serbijaki ~hib soske naj gasave provizije ande e Serbijako ~hibjako
kurikulumo.

Na dosta vi naadekvatno Albansko ~hibjaki edukacijako rezultato si ~ororo pe
akale ~hibjako sikljovibe sar ve e {aipena pe edukacijaki vi bu~aripaski
edukacija thaj odova so i Albaniaki ~hib naj dajakeri ~hib, e chavorenge si
kovlipe.Sar so si vakerdo kotar e Bosancia vi e Turkora, o Ministeriumo

¹⁰⁰ Kotor. 21.1, Kanuni pe Leibe ^hib; Art. 8.10, 2008 Kanuni pe Hakaja e Komunenge; Ministeriumo
pe Edukacija, Administrativno Instrukcije No. 10/2007 pe Sikljovibe vi Elektivno Oficijalno
^hibja.

¹⁰¹ Sar so si konfirmo ande e regionora Prizrena, Pejë/Peći, Gjilan/Gnjilana i Prishtinë/Prištine.

¹⁰² Montreal Internacionalno Seminari pe Interkultura vi Multikulturaki Edukacija, 31 Marto
2000, paragraph 6, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2000/WP.4, Khetane Naciengi' Komisija pe Manu{engere
Hakaja, Sub-Komisija pe Promocija vi Protekcija pe Manu{engere Hakaja, Bu~arni Grupa pe
Minoritetija, [ovto sesija.

¹⁰³ Ande e Kosovako edukacijako bu~aripasko plano vi programo kotar e 2001. ber{ e vaver
phu~ipena si pe subjektora/predmetija va[e sasto edukativno plano thaj programo :
d`ivdipaske vi personalno {aipena ; demokratikani societa vi manu{ikane hakaja ;
menadzmento ; sastipaski edukacija ;trujalipe ;informativno thaj komunikacisko tehnologija vi
medie.

¹⁰⁴ E rekomandacije dendine telal e u-o komesaro kotar e OSCE e nacionalno minoritetenge, Hag
oktombro 1996,ber{ dikhipena 11-13.

vazdela kurikulumu pe dujto fakultativno Albansko ~hib, numa naj printime lila thaj na{ti te araken pes. O sikjovibe kotar e Albaniake lila sar dajaki ~hib kerela e ~avenge thaj e sikjarenge paripena so si kompleksno thaj na{ti te lel pes ande e praktika. Ande e e fundavni {kola Dobrushë/Dobruša (Istog/Istok), i situacija si majbila~e soske odori naj ni jekh lil pe Albansko ba{ e Kosovake Bo{nakia e ~avenge taro savo te si klaso. Sar so phenena e Kosovo Bosnakijake ~ave e dada vi e daja niak studenti thaj dada thaj daja ko Pejë/Peć regioni, E lekcije pe albanikani ~hib si la~he kualitetesar, numa o numero thaj i frekvencijaja na anena d`i pe la~lhe komande ki ~hib. E Kosovakere Bo{njakongere ~havore kotar e ma{karuni sikljovni nane fluentno ki albanikani ~hib thaj na{ti te len e beneficije kotar o prakticiribe so {aj te len e Albancongere ~have ko Kosovakere Albancongere privatnikane firme ko regioni. D`aindoj pali lengiri edukacija, olen ka ovel pharipena te keren bu{i ko Albancongere kompanije vi te si i buti ki lengiri ekspertiza.

O socijalnikano trujalipe thaj e socijalnikane {ajipena ba{ e kontaktija ko Kosovakere Albancongere komunitetija khelena bari rola ko ~hibjakoro sikljovipe. Sar misal/egzampli/ ko Pejë/Peć e Kosovakere Bo{njakongere ~have save so na avena ktoar etnikane hemime gava kote so vakerela pes e Albancongiri ~hib, isi olen bareder pharipena te sikljoven akija ~hib. E si}ara dena sugestija ba{i milajeskere sikljovne te {aj te ikljovne akale deficitestar, ja palem te ikeren pes ekstra klasija ba{ e Albancongiri ~hib save so ka den dumo akale studnontonge. Sar te si, odorig kote so isi klasija ko efektivne ~hibjakere sikjoviba sar obligacijakoro sikljovipe. E Kosovakere Khorane ~have ki Gjilan/Gnjilane sikljovena Albanikani ~hib kotar e si}ara so sikavena dajakiri ~hib. Pali e ma{karune sikljovnakoro agoripe akala ~have si la~e integririme ko Albancongiri societa/them/ thaj isi olen la~he komande ki Albancongiri ~hib. Numa, akala rezutatija si phangle e socijalnikane faktorenar (sar so si o fizikalno proksimiteto ki sakodiveseskiri interakcija e Kosovakere Albancongere manu{encar ko privatnikano thaj publikane the thana) buteder sar te lel pes la~ho kualiteti ki Kosovakere Albanvongeere ~hibjakiri edukacija. Duj klasija ko kurko ba{ e Albanikani ~hib nane but te {aj te bajraren pes e socijalnikane sikljovibaskere {ajipena.

D`ikote e ~have si ki fundavni sikljovni, o ~orolo d`anibe e ~hibjengoro seriozno limitirinena i interakcija ma{kar e Kosovakere Khorajengo thaj e Kosovakere Albancongere ~have. E Kosovakere Khorajengere ~have na vakerena la~he Albanikani ~hib thaj butivar arakhena pes phaaripenencar te keren pengere sakodiveseskere aktivitetija khetane e Kosovakere Albancongere ~havencar. Akija situacija la~harela pes ki ma{karuni sikljovni, kana so bajrarelarela pes o d`anibe ki Albancongiri ~hib, thaj bajrovela i interakcija avrijal kotar e sikljovnakiri {ema. Ki akija faza, e Kosovakere Khoraja mur{a studentija kerena khetaniutne aktivitetija (sar so si o sporti thaj javer) e Kosovakere Albancongere ~havencar butuvar, sar so adava kerena e d`uvlja. Akala javeripa sikavena i hiv I diferenca ko d`anibe e Albancongere ~hibjako savo so redela pes kotar e Kosovakere Khorajendar thaj butivar olengere ~haja {aj te arakhen pes ki ekskluzijakiri situacija.

E Serbongoro kurikulumi na dela {ajipe e ~hvenge te sikljon i oficijalnikani ~hib. Ko akava konteksti, e avutne generacije kotar e duj majbare komunitetija na{ti te komunikirinen jekh jekhesar (sar ka vakere komunikirinena stranconcar). Ko avutno vakti e Kosovakoro civilnikano servisi In the future the Kosovo civil service ka ovel kerdino kotar e civilnikane manu{a so dena servisija thaj ka na{tit e keren lafi ko solduj oficijalnikane ~hibja. Kodoleske e kanuneskiri implementacija ba{ e ~hibja thaj o {ajipe te istimalkeren pes solduj ~hibja si teli o riziko. Ikljovibe akale situacijatar dikhela pes numa ko Dragash/Dragaš, kote so e Goranija so sikljovena ki Serbijakoro kurikulumi sikljovena dujvar ko kurko Albanikani ~hib ko klasija 3 d`I ko 8 klasi.

6. KONKLUSIJE/KLIDARIPA/ THAJ REKOMANDACIJE

Sar so e Montrealeskoro Seminari ba{ Interkulturalno thaj Multikulturalnikani Edukacija phenela: "Multikulturakiri edukacijainvolvirinenla e edukacijakere politiken thaj e praktiken save so arakhena ulavde edukacijakere trubujimata e grupengi ko jekh them thaj avena kotar javereder kulturakere tradicije, d`ikote i interkulturnikani edukacija involvirinela edukacijakere politiken thaj praktiken pe save so e manu{a kotar javereder culture, kotar I ma`oriteta ja palem kotar i minoriteta, sikljovena te keren konstruktivno interakcija ma{kar pende. I Interkulturakiri edukacija khamela te kerel prezerviribe ko sakone grupakoro identiteti leindoj kate i akceptacija thaj i tolerancija. Thaj ko agor, i interkulturakiri edukacija rodela vi e ma`oriteta, vi e minoriteta te sikljon jekh javereske, ba{ olengere specifikane kulturakere karakteristike, olengere historije kolendar vi i ma`oriteta, vi i minoriteta {aj te sikljon olengere kulturakere karakteristike, historije toleriribe thaj pluralizmi." D`i pe jekh nivelu, e ulavde kurikullumija ano Kosoco ~aljarena i intra-kulturakiri edukacija thaj trubujimata kotar e specifikane komunitetija, numa butivar na{tit e promovirinel khetanutno respekti, haljovipe thaj tolerancija. E praktike kotar e ulavde edukacijakere sistemija sugeririnena o trubujimata kotar inicijative ba{ promoviribe integracija thaj interkulturakiri edukacija.

Majodorig, akanutno procesi ko kurikulungere reformacijakere procesija d`alal khetane e transnacionalno thaj inter-etnikane dijalogosar savo so rodela khetanutno haljovipe specifikane ba{ o nakhlo vakti. Buteder balansirimo, thaj ha}ardinosar khetanutno historijakoro okurikulumi, thaj na ulavdino so {aj te anel d`i pe majodorutno ulavipe ma{kar e manu{a. D`i ko adava momenti, khamela pes jekh idealnikano moratoriumi ko hisotirijakoro sikljovipe. Te na, o etnikano bikhamipe, e stereotipija, ka anen d`i ki majodrutni divizija, hisotrikajekre bihaljovipa thaj {aj te anel vi d`i pe majodorutne konfliktija. O nakhlo vakti nane vareso so si agordo numa si buteder sar nesavi hor justifikacija ba{ eraturno vakti - thaj {aj te ovel la~ho ba{ e akcije - so ka keren pes ko avutno vakti. Sar so avdive terd`ona e bu}a, e avdisutne generacije kotar e Kosovakere terne manu{a kotar e javereder komunitetija ka arakhen pareste te komunicirinen, te haljojen pes ki jekh ~hib thaj te ulaven ma{kar pende jekh khetanutni historija, ja palem kultura.

Ko konteksti kotar e limitirime haingja thaj o progresi so si reslino ano Kosovakoro edukacijakoro sistemo, e ~have kotar e tikneder komunitetija vi majodorig {aj te arakhen pes tikneder {ajipenencar ba{ adava te vazden pengiri kultura thaj identiteti. Kodoleske, o subjektija ba{ e ~hibja, historija, arti thaj muzika ba{ e Roma, A{kaliye, Egiptjanija, Goranija, Kosovakere Kroatija, thaj Kosovakere Montenegroja panda na{tit e resel pes. Nane lila bazirime upral o kurikulumi ki Khorani thaj Bo{njakongiri ~hib ba{ e ma{karune sikljovnja thaj nane fondija ba{ akale lilengoro ikalibe.

Kotar javer rig o ulavipe ma{kar e studentija kotar e duj edukacijakere sistemija, najekh {ajipena ba{ integriribe thaj varekana dukhavipe upral e na-ma`oritetakere komunitetija, a~hovena sar majbare problemija vi majodorig. Sostar nane Kosovakoro kurikulumi ki Serbijakiri ~hib, e studentija thaj e si}ara kotar e ulavdine edukacijakere sikljovnjakere sistemija, nane olen kontaktija thaj sikljovibe e solduj ~hibja, e ~have na{tit e sikljojen sako pi peskiri ~hib. Ano Kosovakoro kurikulumi e ~have so sikljovena ko na-oficijalnikane ~hibja {aj te sikljojen ko oficijalnikane klasija ki Albanikani ~hib, numa na{tit e sikljojen ki Serbikani. Majodorig, bila~ho thaj na-adekvatno sikljovibe ki serbikani ~hib ba{ e na-Albancongere

~have, rezultirinela ~orole sikljovibasar ki akija ~hib thaj tikneder {ajipenencar ba{ u~heder educiribe thaj integriribe.

Akale bu}endar, e OSCE-skere rekomandacije ba{ e Kosovakoro edukacijakoro sistemi si:

- Prioritiziribe thaj participacijakoro zuraribe ko kurikulumija ba{ e komunitetongere specifikanae ,,nacionalno,, sikljovibe ba{ e ~hib, historija, arti thaj muzika ba{ e majdukhavdine komunitetija;
- Majodorutno bareder numero agordine studentondar ko na-oficijalnikane ~hibja thaj bareder numero kvalificirime si}arendar thaj olengoro majodorutno profesionalizmi thaj treningo;
- Te sigurinel pes kopletija kotar e la~he publicirime lila thaj olengoro distribuiribe ki Bo{njakongiri thaj Khorajengiri ~hib ba{ e fundavne thaj ma{karune sikljovne, te la~harel pes o kvaliteti ko lila ba{ e nacionalno subjektija thaj te sigurinel pes profesionalno translacija ko akala lila.;
- Te kerel pes subjekti ba{ e interkulturalnikani edukacija thaj te zuraren pes e komunitetongere hakaja sar jekh trujal-kurikularno buti, thaj te promovirinel pes interkulturakiri edukacija;
- Konsinstentno promoviribe {ajipena ba{ socijalnikano sikljovipe, interakcija thaj kontaktija ma{kar e studentija thaj e si}ara kotar sa e komunitetija thaj edukacijakere sistemija;
- Te kerel pes preventiribe thaj te adresirinen pes, specijalno ko sikljovngoro nivelu, aktija diskriminacijatar, bikhamipe ja palem maripe ma{kar e studentija sar rezultati kotar olengoro etniciteti, kultura, religija ja palem ~hibjakoro identiteti;
- Te keren pes, ki volontarno funda, buteder klasija ba{ e dujto oficijalnikani ~hib ba{ e studentija kotar e solduj kurikulumija;
- Te del pes {ajipe, sar so phenena e Hageskere Rekomandacije Ba{ e Edukacijakere Hakaja kotar e Nacionalnikane Minoritetija¹⁰⁹ thaj te kerel pes kompatibiliteto e dadengere thaj e studentongere manginencar:
 - *angla-{kolakiri thaj hurdelinengiri edukacija* ko ~havengere dajakere ~hibja;
 - *Fundavne sikljovne* ki dajakiri ~hib thaj sikljovibe e oficijalno ~hibjen te kerel pes ki regularno funda thaj te praticirinen pes subjektija trujale e mediumija ko oficijalnikane ~hibja;
 - *jekh kotor katar e ma{karune sikljovngoro kurikulumi* ki dajakiri ~hib thaj te sigurinel es kaj e oficijalnikane ~hibja sikavena pes regularno thaj lokheste te bajroven o subjektija so sikavena pes ko oficijalnikane ~hibja.

7. ANEKSI 1. Intervjuirime manu{a kotar e OSCE save si desegririme kotar e komuniteta, si mur{a vaj d`uvlja thaj pali kategorije (Januaro-Februaro 2009)

Komuniteta	Manu{a pali e kategorije	^haveki fundavni sikljovni	^have ki Ma{karuni sikljovni	Dada/daja	Fundavne sikljovne Si}ara	Ma{karune sikljovne Si}ara	Fundavne sikljovne direktorija	Ma{karune sikljovne direktorija	MDE	Total
	Mur{/d`uvli									
Kosovakere Albancija Uprune	D`uvla	0	0	2	6	1	1	0	3	13
	Mur{a	0	2	4	6	1	14	4	9	40
	Total	0	2	6	12	2	15	4	12	53
Kosovakere Serbija	D`uvla	18	16	23	21	7	12	3	9	109
	Mur{a	19	14	20	19	13	18	10	13	126
	Total	37	30	43	40	20	30	13	22	235
Kosovakere Khoraja	D`uvla	8	3	5	3	1	0	0	0	20
	Mur{a	6	2	7	7	8	4	4	4	42
	Total	14	5	12	10	9	4	4	4	62
Kosovakere Bo{njakija	D`uvla	5	4	8	11	7	3	1	0	39
	Mur{a	4	4	9	7	7	3	3	6	43
	Total	9	8	17	18	14	6	4	6	82
Roma	D`uvla	17	16	19	2	0	0	0	0	54
	Mur{a	23	16	35	5	1	0	1	1	82
	Total	40	32	54	7	1	0	1	1	136
A{kali je	D`uvla	12	4	13	2	0	1	0	0	32
	Mur{a	18	12	23	5	0	0	1	1	60
	Total	30	16	36	7	0	1	1	1	92
Egiptjanija	D`uvla	3	2	1	0	0	0	0	0	6
	Mur{a	3	4	11	2	0	0	0	0	20
	Total	6	6	12	2	0	0	0	0	26
Kosovakere Kroatija	D`uvla	2	1	3	4	0	1	0	0	11
	Mur{a	1	1	1	3	0	0	0	0	6
	Total	3	2	4	7	0	1	0	0	17
Goranija	D`uvla	4	3	2	2	0	0	0	0	11
	Mur{a	3	3	5	7	3	2	1	0	24
	Total	7	6	7	9	3	2	1	0	35
Totalno	D`uvla	69	49	76	51	16	18	4	12	295
	Mur{a	77	58	115	61	33	41	24	34	443
	Total	146	107	191	112	49	59	28	46	738
% by category		19.8	14.5	25.9	15.2	6.6	8	3.8	6.2	100

Legenda: MDE si manu{a kotar e Komunakere Edukacijakere Direktorijatija

Detalura katar e komunitetongere manu{a

Komuniteti	D`uvlja	Mur{a	Totalno	% kotar totali	% d`uvlja	% mur{a
Albancija	13	40	53	7.2	24.5	75.5
Serbija	109	126	235	34.3	46.4	53.6
Khoraja	20	42	62	13.8	32.3	67.7
Bo{njakija	39	43	82	19.2	47.6	52.4
Roma	54	82	136	33.5	39.7	60.3
A{kali je	32	60	92	24.9	34.8	65.2
Egiptjanija	6	20	26	9.4	23.1	76.9
Kroatija	11	6	17	6.7	64.7	35.3
Goranija	11	24	35	14.9	31.4	68.6
Totalno	295	443	738	100	40	60

8. ANEKSI 2. 2005 etnikani Kosovakiri kompozicija thaj lista lokacijengere kote so o OSCE kergja intervju ba{ akava reporti

Legenda: Kodi mapa nane oficijalnikanano dokumenti thaj si dendi numa ba{ reference. OMA{kar javera si vi e Kosovakere Montenegroja. Akava reporti si bazirimo upral e intervju kerdine kotar o OSCE ko: Štrpce/Shtërpce; Gjilan/Gnjilane; Novobërdë/Novo Brdo; Kamenicë/Kamenica; Ferizaj/Uroševac; Viti/Vitina; Obiliq/Obilić, Caravodicë/Crkvena Vodica, Babimoc/Babin Most and Plemetin/Plemetina (Obiliq/Obilić); Fushë Kosovë/Kosovo Polje; Lipjan/Lipljan, Hallaq i Vogël/Mali Alaš and Janjevë/Janjevo (Lipjan/Lipljan); Podujevë/Podujevo; Shtime/Štimlje; northern and southern Mitrovicë/Mitrovica; Zvečan/Zvečan; Zubin Potok; Leposavić/Leposaviq; Skenderaj/Srbica; Vushtrri/Vučitrn; Pejë/Peć, Gorazdevac/Gorazhdec, Sigë/Siga and Brestovik/Brestovik (Pejë/Peć); Istog/Istok and

Osojane/Osojan (Istog/Istok); Klinë/Klina; Deçan/Deçane; Prizren,
Planjane/Pllanjan and Reçane/Recan (Prizren); Mamuša/Mamushë/Mamuša;
Dragash/Dragaš, Mlike/Mlikë, Globočica/Glloboçicë, Ljubovište/Lubovishtë, Brod and
Kruševo/Krushevë (Dragash/Dragaš); Rahovec/Orahovac and Velika Hoça/Hoçë e Madhe
(Rahovec/Orahovac).